

Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка

**С. А. КОПИЛОВ,
В. В. ВЕРСТЮК**

СВІТОВА ІСТОРІОГРАФІЯ НОВІТНЬОЇ ДОБИ

**Навчально-методичний посібник
для студентів історичного факультету**

Кам'янець-Подільський
2012

УДК 930.2(100)(075.8)
ББК 63.1(0)я73
К65

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка (протокол № 2 від 23 лютого 2012 року)

Рецензенти:

В. С. Степанков – доктор історичних наук,
професор кафедри всесвітньої історії Кам'янець-Подільського
національного університету імені Івана Огієнка;

А. Л. Глушковецький – кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії народів Росії і спеціальних
історичних дисциплін Кам'янець-Подільського
національного університету імені Івана Огієнка.

Копилов С. А.

К65 Світова історіографія новітньої доби : навчально-методичний посібник для студентів історичного факультету / С. А. Копилов, В. В. Верстюк. — Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2012. — 55 с.

Даний методичний посібник призначений для студентів історичних факультетів вищих навчальних закладів. Він містить плани семінарських занять, список пропонованих джерел і літератури до кожного з них, методичні поради студентам у підготовці до занять, уривки з праць видатних істориків ХХ – початку ХХІ ст. та термінологічний словник. В ньому також подано теми рефератів і методичні поради до їх написання, варіанти аудиторної контрольної роботи, список основних джерел та літератури до розділу “Світова історіографія новітньої доби” курсу “Історіографія всесвітньої історії”.

УДК 930.2(100)(075.8)
ББК 63.1(0)я73

© **Копилов С. А.,**
Верстюк В. В., 2012
© **К-ПНУ імені Івана Огієнка, 2012**

ЗМІСТ

Пояснювальна записка.....	4
Тема 1. Французька історіографія новітнього часу.....	6
Тема 2. Англійська історіографія новітнього часу.....	12
Тема 3. Історіографія США новітнього часу.....	18
Тема 4. Німецька історіографія новітнього часу.....	24
Тема 5. Російська історіографія новітнього часу.....	31
Теми рефератів і методичні поради до їх написання.....	37
Модульна контрольна робота й методичні поради до її виконання.....	40
Термінологічний словник.....	42
Список основних джерел і літератури.....	49

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Історичні знання завжди відігравали винятково важливу роль у житті суспільства й окремих особистостей. Без них неможливо ідентифікувати себе, спільноту і людство в сучасному світі, усвідомити сенс і характер міжлюдських взаємин, обирати соціальні та ціннісні орієнтири повсякденної життєдіяльності. Втім не таємниця, що історичні знання не народжуються з нічого; вони є продуктом свідомої інтелектуальної діяльності людей – у новий і новітній час фахових істориків, які засновують свою творчість на взірцях історіописання, вироблених з того часу, коли історія набула статусу наукової академічної дисципліни (з кінця XVIII ст.). У ХХ ст. відбувся збій у відносинах між історією та суспільством. У катастрофічних потрясіннях цього століття, які наука не змогла передбачити, історія позбулася колишнього статусу “вчительки життя” і поки не утвердилася в іншій, еквівалентній за своїм значенням, ролі. З цього приводу Л. Февр писав: “У крові та муках народжується нове людство. Отже, ось-ось має народитися і нова історія, нова історична наука, яка має дати відповіді на виклики ХХ століття”.

Теоретико-методологічні основи цієї нової історії, її соціальний статус все більше цікавлять провідних учених світу. Виходячи з вищесказаного було визначено мету та завдання курсу “Історіографія весвітньої історії”. Його **мета** полягає в тому, щоб ознайомити студентів із розвитком історичної науки і думки в головних країнах Європи та Америки в новітній час, сформулювати у них уявлення про процеси нагромадження та інтерпретації історичних знань і ту роль, яку вони відіграють у суспільному житті сучасного світу. Щодо основних **завдань** пропонуваного навчального посібника, то вони такі:

- з’ясувати нові форми організації історичної науки у першій половині ХХ ст., сутність неокантіанського, неогегельянського напрямку, релігійно-філософських концепцій в історіографії країн Європи й Америки;
- розкрити етапи і головні досягнення “нової історичної науки” у країнах Європи;
- проаналізувати головні тенденції розвитку національних історіографій у країнах Європи й Америки в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.;
- удосконалювати уміння студентів опрацьовувати й аналізувати історичні твори провідних представників історичної думки;
- закріпити навички студентів працювати з історіографічною літературою.

Пропонований посібник складається з таких методичних елементів:

- плани семінарських занять;
- методичні поради щодо підготовки до семінарських занять;
- перелік рекомендованих історіографічних джерел і спеціальної літератури до окремих семінарських занять розділу “Світова історіографія новітньої доби” курсу “Історіографія всесвітньої історії”;
- термінологічний словник.

Вибір даних елементів зумовлений необхідністю розв’язання таких дидактичних завдань:

- забезпечити орієнтацію студентів у змісті кожної теми та концентрацію їхньої уваги на головному;
- організувати і систематизувати самостійну роботу студентів з історіографічними джерелами і науковою літературою;
- забезпечити поетапність засвоєння професійних знань і умінь шляхом організації самостійної роботи.

Розподіл балів, що присвоюються студентам:

Денна форма навчання			
Поточний контроль	Самостійна робота	Модульна контрольна робота	Іспит
20 балів	10 балів	30 балів	40 балів

Заочна форма навчання			
Поточний контроль	Самостійна робота	Модульна контрольна робота	Іспит
10 балів	20 балів	30 балів	40 балів

Форма підсумкового контролю: іспит.

ТЕМА 1. ФРАНЦУЗЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ НОВІТНЬОГО ЧАСУ

План

1. Організаційні засади і теоретико-методологічні концепції французької історіографії в першій половині ХХ ст.
2. Напрями і школи французької історіографії в 1918-1945 роках.
3. Організація історичної науки в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.
4. Основна проблематика досліджень у період ІV та V Республік.

Список пропонованих джерел та літератури

Джерела:

1. “Анналы” на рубеже веков: антология. – М., 2002.
2. Блок М. Апология истории или ремесло историка (Феодальное общество. Условия жизни и духовная атмосфера) / М. Блок ; пер. с фр. – 2-е изд. – М., 1986.
3. Блок М. Характерные черты французской аграрной истории / М. Блок. – М. ; Л., 1957.
4. Бродель Ф. Материальная цивилизация. Экономика и капитализм XV-XVIII вв. : в 3-х т. / Ф. Бродель. – М., 1986-1990.
5. Бродель Ф. Свидетельство историка / Ф. Бродель // Французский ежегодник. – М., 1984.
6. Бродель Ф. Средиземное море и средиземноморский мир в эпоху Филиппа II : в 3-х т. / Ф. Бродель. – М., 2002-2004.
7. Гофф Жак Ле. Интеллектуалы в средние века / Жак Ле. Гофф. – СПб., 2003.
8. Февр Люсьен. Бои за историю / Л. Февр ; пер. с фр. – М., 1991.

Посібники та підручники:

1. Дюпон-Мельниченко Ж.Б. Французька історіографія ХХ століття : навч. посіб. / Ж.Б. Дюпон-Мельниченко, В. Ададуров. – Львів, 2001.
2. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності / Л. Зашкільняк. – Львів, 1999.
3. Зашкільняк Л. Сучасна світова історіографія: Посібник для студентів історичних спеціальностей / Л. Зашкільняк. – Львів, 2007.
4. Історіографічний словник : навчальний посібник для студентів історичних факультетів університетів / за ред. С.І. Посохова. – Х., 2004.
5. Історіографія історії нового і новішого часу країн Європи і Америки / под ред. Н. Дементьєва і А. Патрушева. – М., 2000.
6. Историческая наука в XX веке. Историография истории нового и новейшего времени стран Европы и Америки: Учебное пособие для студентов / под ред. И.П. Дементьева, А.И. Патрушева. – М., 2002.
7. Кукурудзяк М.Г. Історіографія історії нового і новітнього часу країн Європи і Америки. Конспект лекцій / М.Г. Кукурудзяк. – Кам'янець-Подільський, 2002.

8. Могильницкий Б.Г. История исторической мысли XX века : курс лекций / Б.Г. Могильницкий. – Томск, 2008. – Вып. 3: Историографическая революция
9. Яковенко Н. Вступ до історії / Н. Яковенко. – К., 2007.

Монографії та статті:

1. Адо А.В. Великая французская революция и ее современные критики / А.В. Адо // Буржуазные революции XVIII-XIX вв. в современной зарубежной историографии. – М., 1986.
2. Адо А.В. Современные споры о Великой французской революции / А.В. Адо // Вопросы методологии и истории исторической науки. – Л., 1977.
3. Адо А.В. Послевоенная французская историография новой и новейшей истории Франции / А.В. Адо, В.П.Смирнов // Новая и новейшая история. – 1977. – № 6.
4. Афанасьев Ю.Н. Ведущее направление французской историографии / Ю.Н. Афанасьев // Современная зарубежная немарксистская историография: Критический анализ. – М., 1989.
5. Афанасьев Ю.Н. Историзм против еклектики. Французская историческая школа “Анналов” в современной буржуазной историографии / Ю.Н. Афанасьев. – М., 1980.
6. Афанасьев Ю.Н. Фернан Бродель и его видение истории. Предисловие / Ю.Н. Афанасьев // Бродель Ф. Материальная цивилизация, экономика и капитализм. XV-XVIII вв. – М., 1996. – Т. 1: Структуры повседневности: возможное и невозможное. – С. 6-28.
7. Бессмертный Ю. Как же писать историю? Методологические веяния во французской историографии 1994-1997 гг. / Ю. Бессмертный // Новая и новейшая история. – 1998. – № 4.
8. Блуменау С.Ф. Современная французская историография Вандеи и Шуанрин / С.Ф. Блуменау // Новая и новейшая история. – 1992. – № 1.
9. Годшо Ж. О книге Ф. Фюре / Ж. Годшо // Французский ежегодник 1979. – М., 1981.
10. Грабски А.Ф. Фернан Бродель: Вопросы методологии истории / А.Ф. Грабски // Новая и новейшая история. – 1990. – № 5.
11. Грибко А. “Неподвижная история” Ле Руа Ладюри / А. Грибко // Философско-методологические основы гуманитарного знания : сборник аспирантских работ. – М., 2001.
12. Гуревич А.Я. Исторический синтез и школа “Анналов” / А.Я. Гуревич. – М., 1993.
13. Гуревич А.Я. Марк Блок и “Апология истории” / А.Я. Гуревич // Блок М. Апология истории или ремесло историка. – М., 1986.
14. Гуревич А.Я. Уроки Люсьена Февра / А.Я. Гуревич // Февр Люсьен. Бои за историю. – М., 1991.
15. Далин В.М. Французская история XX века (Судьбы школы “Анналов”) / В.М. Далин // Далин В.М. Историки Франции XIX-XX вв. – М., 1981.
16. Дилигенский Г. Обзор журнала “Annales Economies. Societes civilisations” / Г. Дилигенский // Вопросы истории. – 1962. – № 7.
17. Добролюбский А.О. Школа “Анналов” – “новая историческая наука” / А.О. Добролюбский. – М., 2000.

- 18.История ментальностей. Историческая антропология: Зарубежные исследования в обзорах и рефератах. – М., 1996.
- 19.Ковальченко И.Д. Теоретико-методологические проблемы истории науки: заметки и размышления о новых подходах / И.Д. Ковальченко // Новая и новейшая история. – 1995. – № 1.
- 20.Коротков С.Н. Современная западная историография о французской буржуазии эпохи Великой французской революции / С.Н. Коротков // Критика концепций современной буржуазной историографии: отечественная и зарубежная история. – Л., 1987.
- 21.Ле Гофф Ж. Существовала ли французская историческая школа “Анналов” / Ж. Ле Гофф // Французский ежегодник 1968. – М., 1970.
- 22.Портреты историков: Время и судьбы. – М. ; Иерусалим, 2000. – Т.2: Всеобщая история.
- 23.Ревель Ж. История и социальные науки во Франции: на примере эволюции школы “Анналов” / Ж. Ревель // Новая и новейшая история. – 1998. – № 5, 6.
- 24.Репина Л.П. “Новая историческая наука” и социальная история / Л.П. Репина. – М., 1998.
- 25.Репина Л.П. Парадигмы социальной истории в исторической науке XX столетия (Обзор) / Л.П. Репина // XX век: Методологические проблемы исторического познания : сб. обзоров и рефератов : в 2-х ч. – М., 2001. – Ч. 1.
- 26.Таран Л. Французька історіографія (70-ті роки ХІХ – 80-ті роки ХХ ст.) / Л. Таран. – К., 1991.
- 27.Трубникова Н.В. Историческое движение “Анналов”. Институциональные основы: традиции и новации : автореферат. дис. ... доктора ист. наук / Н.В. Трубникова. – Томск, 2007.
- 28.Эмар М. История и компаративизм / М. Эмар // Новая и новейшая история. – 1999. – № 5.

Методичні рекомендації

При розгляді **першого питання**, насамперед, доцільно охарактеризувати соціально-політичний контекст розвитку історичної науки у Франції початку ХХ ст. У цей час держава переживала не кращі часи: суспільство, переживши жахіття війни, не вірило ні політикам, ні вченим, ні церковним діячам; люди відчували себе непотрібними, “втраченим поколінням”. Щодо основних центрів історичних досліджень, то ними залишились університети – Паризький, Ліонський, Тулузький, Діжонський та ін. У міжвоєнний період виникли нові національні історичні товариства, але вони не відігравали такої помітної ролі як у Великій Британії чи США. Слід зазначити, що у Франції вважається, що нова історія охоплює XVI–XVIII ст., а новітня – з 1789 р. і до наших днів.

Методологічна платформа французької історіографії у першій половині ХХ ст. була плюралістичною. Теоретичні проблеми розробляли Ф. Сіміан, Е. Дюркгейм, А. Берр (автор теорії “історичного синтезу”), Л. Февр, М. Блок (засновники школи “Анна-

лів”, які виступали за пріоритет проблематизуючої історії над описовою) та ін.

Готуючи відповідь на наступне **питання**, слід відзначити, що найбільш значними напрямками у французькій історіографії зазначеного періоду були: ліберальний (Ф. Сіміан, Ш. Сеньобос, Г. Аното, А. Олар), консервативний (Л. Мадлен, П. Гаксотт, О. Кошен, Ф. Бреш), радикально-демократичний (А. Матьєз, Ж. Лефевр, А. Лануан) і марксистський (Е. Лабрус, А. Собуль, Ж. Політцер, М. Торез). Історики в цей час в основному займалися проблемами Французької революції кінця XVIII ст., діяльністю масонських лож; досліджували масові соціальні рухи та соціальну психологію; були здійснені спроби застосування в історії кількісних методів.

При розгляді **третього питання** слід вказати, що після Другої світової війни відбулося оновлення французької історичної науки. Воно значною мірою було пов'язане зі становленням та інституціоналізацією школи “Анналів”, поширенням її впливу на академічне середовище. У 1947 р. було створено Секцію економічних і соціальних наук (VI секцію) Практичної школи вищих досліджень у Парижі, яку очолив Ф. Бродель – найвідоміший представник “другого покоління Анналів”. Ф. Бродель та його учні (Г. Бурде, Е. Мартену, П. Шоню та ін.) спробували розробити концепцію всезагальної, “глобальної” історії, яка мала охопити всі прояви людської діяльності.

Історики консервативного (Ж. Мартре, Р. Муньє, Ж. Годшо), ліберального (М. Руке, Р. Алеві, П. Ренувен) та марксистського (А. Собуль, М. Вовель, К. Мазорік, Е. Терсан, Ж. Брюа) напрямів також плідно працювали (засновували нові науково-дослідні установи, видавали історичні журнали, публікували архівні матеріали), але вони перебували під значним впливом школи “Анналів”.

Щодо теоретико-методологічних засад французької історіографії періоду V Республіки, то для 70-х років було характерним тяжіння до “мікроісторії” (“треті Анналі” – М. Ферро, Ж. Гофф, Е. Ладюрі, Ж. Дюбі, Г. Вілар, А. Корбен); з 80-х років набуває поширення історико-антропологічний піхид, який у 90-х роках поступився місцем “культурній історії”.

При підготовці **четвертого питання** необхідно виділити ключові проблеми, які стали предметом дослідження французьких учених в другій половині XX – на початку XXI ст. Традиційно значна увага приділяється вивченню Французької революції кінця XVIII ст., Паризької комуні, діяльності масонів, робітничого, соціалістичного і комуністичного рухів. Щодо історії міжнародних відносин, то тут першість належить консервативним та ліберальним історикам. Зокрема, П. Ренувен та Ж.-Б. Дюрель спробували подати історію міжнародних відносин новіт-

нього періоду, використавши досягнення “структурної” історії та соціальної психології.

З середини 1960-х років більше уваги стали приділяти вивченню Другої світової війни (Рух Опору, режим Віші, економіка, ідеологія і соціальна історія цього періоду). Крім того, колоніальні війни і розпад французької колоніальної імперії надали особливої актуальності колоніальній темі в історіографії.

Помітні здобутки французьких науковців і на ниві історіографії історичної науки. Так, у 1965 р. вийшов 2-томник “історичні дослідження у Франції з 1940 по 1965 рр.” за редакцією І. Ренуара і Ж. Шнейдера, а у 1995 р. за редакцією Ф.Бедаріда було опубліковано працю “Історія і спеціальність історика у Франції. 1945-1995”. У названих працях дано аналіз розвитку історичної науки у Франції з 1940 по 1995 рр.

Джерела до вивчення теми:

Е. Ле Руа Ладюрі про проблему неписьменності; уривок з праці “Селяни Лангедока” (1966):

“...Таким чином, всупереч існуючим стереотипам, не економіка визначає розвиток культури. У даному випадку вона мала б сприяти занепадові народної освіти. Навпаки, це культура, яка при повному застої у виробництві, попереджує майбутній розвиток економіки й сприяє майбутньому відновленню матеріального зростання, тому, яке розпочнеться, починаючи з 1720 р.

Культура попереджує, і ми можемо навіть додати, що вона визначає; поруч з іншими факторами вона сприяла з 1700 р., з хронологічного початку століття Просвітництва, закладенню основ, підготовці умов майбутнього економічного піднесення. Дуже повільне поширення початкової освіти внаслідок згаданих заходів досягає найвіддаленіших сіл, впливає на стан економічних чинників: внаслідок цього процесу клас великих фермерів, ще неписьменний наприкінці XVI ст., у своїй більшості стає письменним наприкінці XVII ст. Це ясно показує співставлення проставлених наприкінці документів знаків і підписів” (Дюпон-Мельниченко Ж.Б., Ададуров В. Французька історіографія XX століття : навчальний посібник. – Львів, 2001. – С. 112).

Уривок про “Кінець бісмарківської Європи” з праці П. Ренувена “Історія міжнародних відносин” (1955):

“Падіння Бісмарка 18 березня 1890 р. прискорило кризу. Після відставки канцлера німецький уряд розірвав таємний союз з Росією, таким чином відмовившись від визначальної ролі бісмарківської політики. З цього моменту готується подія, якій Бісмарк намагався запобігти і якої йому можливо вдалося

би ще певний час уникати: ізолювана внаслідок цього розриву Росія переорієнтовується на союз з Францією. В міжнародних відносинах у Європі це – лінія глибокої зміни. Як її пояснити і як окреслити значення?

Відставка канцлера є наслідком конфлікту з молодим імператором Вільгельмом II. У цьому конфлікті значне місце посідають мотиви особистого порядку: не є несподіванкою, що згода між 70-річним міністром та 25-річним монархом буде важкою; вона стає ще важчою, коли віч-на-віч стикаються амбітний суверен, захоплений ідеєю “великого царювання”, та призвичаєний домінувати канцлер (...) Внутрішня політика також створює ситуації для серйозних непорозумінь: канцлер, який з 1879 р. веде запеклу боротьбу проти соціалізму та синдикалізму, не хоче від неї відмовлятися, навіть попри те, що домігся тут менш ніж посередніх результатів; він зробив цю проблему передвиборчою платформою, щоб не допустити соціалістів до рейхстагу; а імператор боявся опору і не бажав розпочинати своє царювання наступом проти робітничих мас, що міг doprowadити до кривавих заворушень.

Але суперечності виникли також у сфері зовнішньої політики. Вільгельм II охоче прислухався до критичних голосів з боку військового командування на адресу російської політики Бісмарка, особливо до думки генерала фон Вальдерзее, а також голосів з кабінетів міністерства закордонних справ, де кілька співробітників канцлера розпочинають подвійну гру, щоб відмежуватися від свого начальника, зірку якого оповиває морок (...) В керівництві Генерального штабу певні особи вважають, що було б на часі розв'язати війну проти Росії “ще до того, як вона зміцнить свої сили” (...)

Як тільки Вільгельм II вручив Бісмарку його відставку, люди “нового курсу” розпочали змінювати орієнтацію німецької політики щодо Росії. Наступник Бісмарка Капріві є хорошим генералом, непоганим адміністратором, проте не має жодного досвіду в питаннях зовнішньої політики; тож його спрямовували співробітники, особливо барон Фріц фон Гольштейн, який на простій посаді радника-референта в міністерстві закордонних справ починає відігравати вирішальну роль у сфері зовнішньої політики (...) В цьому “повороті” німецької зовнішньої політики вплив Гольштейна є величезним (...)

Це німецьке рішення спричинилося – після довгих вагань – до переорієнтації зовнішньої політики царя. Значення цієї дипломатичної еволюції є настільки вагомим, що тут слід розглянути її детальніше, поетапно: всі ці пошуки навпомацки російської зовнішньої політики відкривають захоплюючі перспективи для історичної інтерпретації...” (Дюпон-Мельниченко Ж. Б.,

Ададуrow В. Французька історіографія ХХ століття: Навчальний посібник. – Львів, 2001. – С. 119-121).

Питання для самоконтролю:

1. Розкрийте основні положення теорії “історичного синтезу”. Хто її автор?
2. Засновниками школи “Анналів” були...
3. Хто з французьких істориків ввів у обіг поняття “ментальність”?
4. Проаналізуйте основні напрями у французькій історіографії першої половини ХХ ст.
5. Назвіть представників другого та третього покоління школи “Анналів”.
6. З’ясуйте зміст поняття “кліометрія”.
7. Визначіть тематику історичних досліджень другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

ТЕМА 2. АНГЛІЙСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ НОВІТНЬОГО ЧАСУ

План

1. Організаційні основи й методологічні засади англійської історіографії в першій половині ХХ ст.
2. Напрями і школи англійської історіографії в 1918-1945 роках.
3. Організаційні основи британської історіографії другої половини ХХ ст.
4. Основна проблематика досліджень в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.

Список пропонованих джерел та літератури

Джерела:

1. Гобсбаум Е. Вік екстремізму Коротка історія ХХ віку / Е. Гобсбаум. 1914-1991. – К., 2001.
2. Коллінгвуд Р.Дж. Ідея історії. Автобіографія / Р.Дж. Коллінгвуд пер. с англ. – М., 1980.
3. Тойнбі А.Дж. Дослідження історії: В 2-х т. / А.Дж. Тойнбі пер. з англ. – К., 1995.
4. Тойнбі А.Д. Постигание истории / А.Д. Тойнби пер. с англ. – М., 1990.
5. Тойнбі А.Д. Цивилізація перед судом історії / А.Д. Тойнби. – СПб., 1995.
6. Тревельян Дж.М. Соціальна історія Англії / Дж.М. Тревельян. – М., 1959.
7. Plumb J.H. The Death of Past / J.H. Plumb. – Macmilan, 1969.

Посібники та підручники:

1. Зашкільняк А. Методологія історії від давнини до сучасності / А. Зашкільняк. – Львів, 1999.
2. Зашкільняк А. Сучасна світова історіографія: Посібник для студентів історичних спеціальностей / А. Зашкільняк. – Львів, 2007.
3. Історіографічний словник. Навчальний посібник для студентів історичних факультетів університетів / за ред. С.І. Посохова. – Х., 2004.
4. Історіографія історії нового і найновішого часу країн Європи і Америки / под. ред. Н. Дементьева і А. Патрушева. – М., 2000.
5. Историческая наука в XX веке. Историография истории нового и новейшего времени стран Европы и Америки: Учебное пособие для студентов / под ред. И.П. Дементьева, А.И. Патрушева. – М., 2002.
6. Кукурудзяк М.Г. Історіографія історії нового і новітнього часу країн Європи і Америки / М.Г. Кукурудзяк. Конспект лекцій. – Кам'янець-Подільський, 2002.
7. Могильницький Б.Г. История исторической мысли XX века : курс лекций / Б.Г. Могильницкий. – Томск, 2001. – Вып. 1: Кризис историзма.
8. Репина Л.П. История исторического знания / Л.П. Репина, В.В. Зверева, М.Ю. Парамонова. Пособие для вузов. – М., 2004.
9. Репина Л.П. Теория истории: Уч. пособие / Л.П. Репина, В.В. Зверева, М.Ф. Румянцева. – М., 2002.
10. Яковенко Н. Вступ до історії / Н. Яковенко. – К., 2007.

Монографії та статті:

1. Заярюк А. Про те, як соціальна історія ставала культурною / А. Заярюк // Україна модерна. – Київ; Львів, 2005. – Ч. 9.
2. Зверева Г.И. Организация исторической науки в Великобритании в новой и новейшее время / Г.И. Зверева. – М., 1986.
3. Мучник В.М. Формирование и эволюция идейно-теоретических воззрений А. Дж. Тойнби / В.М. Мучник. – Томск, 1987.
4. Национальные исторические организации в странах Западной Европы и США / отв. ред. В.В. Согрин. – М., 1988.
5. Семенов Ю.Н. Социальная философия А. Тойнби / Ю.Н. Семенов. Критический очерк. – М., 1980.
6. Согрин В.В. Современная историография Великобритании / В.В. Согрин, Г.И. Зверева, Л.П. Репина. – М., 1991.
7. Хачатурян В.М. Проблема цивилизации в “исследовании истории” А. Тойнби в оценке западной историографии / В.М. Хачатурян // Новая и новейшая история. – 1991. – № 1.
8. Шарифжанов И.И. Современная английская буржуазная историография: проблемы, теории и методы / И.И. Шарифжанов. – М., 1984.
9. Шарифжанов И.И. Английская историография в XX в. / И.И. Шарифжанов. – Казань, 2004.

Методичні рекомендації

Відповідь на **перше питання** слід розпочати з характеристики організаційних центрів англійської історичної думки. Ними на початку ХХ ст. були Оксфордський, Кембриджський, Лондонсь-

кий, Манчестерський та інші університети, при яких були створені спеціальні науково-дослідні інститути, центри та школи. У міжвоєнний період також значно посилилися позиції національних історичних товариств; було засновано низку фахових періодичних видань – “Історія”, “Кембриджський історичний журнал”, “Історія сьогодні”; “Щорічний бюлетень історичної літератури”.

Для теоретико-методологічних основ англійської історичної науки в першій половині ХХ ст. був характерним плюралізм думок. Теоретичні проблеми розробляли Дж. Бер, А. Дж. Тойнбі, Р. Дж. Коллінгвуд та Дж. Тревельян, науковий доробок яких необхідно проаналізувати.

Даючи відповідь на **друге питання**, слід відзначити, що найбільш значними напрямками в англійській історіографії зазначеного періоду були: консервативний (Л. Немір, Дж. Клемпен, Дж. Гуч, К. Омен, А. Вудвард), ліберальний (Дж. Тревельян, Дж. М. Кеймс, Дж. Е. Уільям), лейбористський (Дж. Коул, Р. Тоуні) і марксистський (А. Мортон, М. Джеймс, А. Хатт, Дж. Кемпбелл). Історики цих напрямів займалися розробкою різних наукових проблем. Однак головна увага приділялась Англійській революції ХVІІ ст., промислового перевороту та його наслідкам, соціально-економічній і політичній історії країни нового часу, міжнародним відносинам і колоніальній політиці.

При розгляді **третього питання** слід вказати, що після Другої світової війни основними центрами освіти істориків залишаються Оксфорд і Кембридж. У їх складі з’явилися нові коледжі і наукові центри, що готують спеціалістів і проводять дослідження не лише з історії Англії, а й Східної Європи, Латинської Америки, Азії та Африки, гендеру, антропології тощо. У 1966 р. історики Оксбриджа створили фахове об’єднання і почали видавати часопис “Історична робітня”, а в 1990 р. – журнал “Британська історія ХХ ст”. У 60-70-х роках у Великій Британії виникли нові університети внаслідок реорганізації окремих коледжів (Бат, Бредфорд, Брансл, Серрей, Селфорд) і заснування т. зв. “міських” (комунальних) університетів (Манчестер, Ноттінгем, Шеффід, Белфаст). У багатьох з них було відкрито гуманітарні та історичні відділення, створено дослідницькі інститути і центри.

Вагому роль у розвитку й поширенні історичних знань продовжують відігравати численні історичні товариства (близько 100).

Четверте питання передбачає аналіз англійської історіографії другої половини ХХ – початку ХХІ ст. При його розгляді слід звернути увагу на те, що британські історики, за традицією і в силу особливостей історичного розвитку країни, надають перевагу питанням внутрішньої (П. Сміт, Т. Баркер, Дж. Пламб, А. Флетчер) і зовнішньої політики (Л. Немір, Дж. Уілер-Бенетт,

А. Кларк). Чільне місце в англійській історіографії також займає проблема колоніальної політики (Д. Боул, М. Кеннеді, К. Карінгтон, П. Датт, Д. Уоддіс, П. Робінсон, А. Денні, Р. Хаєм).

У 60-70-х роках англійська історіографія перебувала під значним впливом французької школи “Анналів”. Як наслідок, захоплення студіями соціальних структур перетворилося на моду британської історіографії (Е. Гобсбаум, А. Бріггс, А. Макферлейн). З середини 80-х років посилюються позиції культурно-антропологічної історії, прихильники якої (П. Берк, Дж. Елліс, Е. Вілсон, П. Томпсон та ін.), надають перевагу дослідженню повсякденного життя та менталітету.

Джерела до вивчення теми:

Уривок з праці А. Д. Тойнбі “Дослідження історії” про поле історичного дослідження (1936-1946):

“Історія жодної європейської нації чи національної держави не може бути пояснена сама по собі. Якби, скажімо, така держава все-таки знайшлася, то в першу чергу на цю роль претендувала б Великобританія (...)

То зрозуміємо ми чи не зрозуміємо англійську історію, якщо розглянемо її окремо, абстрагувавшись від усіх зовнішніх зв'язків? Припустимо, нам це вдасться, але чи зможемо ми знехтувати ці зв'язки як щось другорядне? Чи дійдемо ми висновку, вивчаючи їх, що чужоземні впливи на Англію неістотні порівняно з англійськими впливами на інші частини світу? (...) Найкращий спосіб ближче ознайомитися з цією проблемою – спрямувати погляд назад у англійську історію і пригадати її головні розділи. Ось вони, перераховані у зворотньому порядку:

- а) утвердження індустріальної економічної системи (починаючи від останньої чверті XVIII сторіччя);
- б) запровадження парламентської системи врядування (починаючи від останньої чверті XVII сторіччя);
- в) заморська експансія (яка почалася в третій чверті XVI сторіччя з піратства і поступово розвинулася в світову торгівлю, захоплення тропічних колоній та утворення англомовних спільнот у заморських країнах з помірним кліматом);
- г) Реформація (з другої чверті XVI сторіччя);
- д) Ренесанс, включаючи його політичний, економічний, творчий та інтелектуальний аспекти (з останньої чверті XV сторіччя);
- е) утворення феодальної системи (з XI сторіччя);
- є) перехід англійців від релігії так званої Героїчної Доби в західне християнство (в кінці VI сторіччя).

Навіть такий побіжний погляд від сьогодні вглиб англійської історії підтверджує, що чим далі ми заглядаємо назад, тим менше знаходимо аргументів на користь обмеження історичних студій кордонами однієї країни. Навернення до християнства, яке започаткувало всі найважливіші події в англійській історії, є прямою антитезою такого методу; то був акт, який згуртував із півдесятка роз'єднаних варварських спільнот, відкривши всім дорогу до загального добробуту в лоні новонародженого західного суспільства (...)

Наш короткий огляд англійської історії, попри його негативний результат, дав нам, однак, ключ до глибшого розуміння. Розділи цієї історії, які привернули нашу увагу, були насправді розділами з історії якогось значно більшого суспільства, куди Великобританія входила лише як складова частина, переживаючи той самий досвід, що його переживали й інші учасники згадуваних подій. Отже, “самодостатнім полем історичного дослідження” реально виступає суспільство, яке включає в себе чимало спільнот того самого типу, що й Великобританія, – і Францію, і Італію, і Нідерланди, і Скандинавські країни тощо (...)

Тут справді діють сили, які не є національними, а виникають унаслідок більш загальних причин. Вони визначають розвиток подій у кожній окремо взятій країні, але їх годі правильно зрозуміти, вивчаючи їх в окремих проявах і не беручи до уваги, як вони взаємодіють у межах усього суспільства (...) За таких умов неможливо зрозуміти поведінку тієї або тієї спільноти як наслідок окремого випробування, не беручи до уваги подібної або протилежної поведінки інших спільнот, які утворюють суспільство, і не розглядаючи кожне окреме випробування як елемент загальної системи послідовних подій, що визначає життя суспільства, взятого в цілому” (Тойнбі А. Дж. Дослідження історії : в 2-х т. / пер. з англ. – К., 1995. – Т. 1. – С. 14-17).

Уривок з книги Д. Х. Пламба “Смерть минулого” про мету історичних досліджень (1969):

“Мета історії, на мій погляд, зрозуміти людину як індивідуальність і як учасника соціальних стосунків у часі. Соціальні основи всієї людської активності – економічної, релігійної, політичної, мистецької, правової, військової, наукової, усякої – дійсно впливають на життя людства. І це, безперечно, не є статичне вивчення, а дослідження руху і змін. Не тільки необхідно докладно розкрити, наскільки це дозволяє спотворений образ речей, якими вони є насправді, але також те, чому вони є такими, і чому вони змінилися; жодне людське суспільство не залишилося незмінним. Безперечно, всередині себе і всередині суспільств ми маємо вели-

ку кількість залишків минулого, але ми відкидаємо, переростаємо, зневажаємо, губимо їх значно більше. Усі ми сформовані Часом, починаючи з голого туземця малайського лісу і закінчуючи Нобелівським лауреатом Інституту Рокфеллера. Це є трюїзмом, але, як це трапляється, ставить завдання виключної інтелектуальної складності. Матеріалами для його розв'язання є залишки самого Часу – записи, артефакти, пам'ятки, навіть ландшафт, в якому ми живемо, і мова, якою розмовляємо, – матеріалами, що є нескінченні в їх кількості і багатоманітності, до того ж такі, що потребують впорядкування та інтерпретації. Історичні методи і техніки дослідження цих процесів є порівняно молодими; більшість з них, зокрема археологічні, палеографічні, топографічні, соціологічні, лінгвістичні, демографічні та їм подібні застосовуються істориками трохи менше ста років. Мета історичного дослідження полягає у виробленні відповідей у формі концепцій та узагальнень щодо фундаментальних проблем історичних змін в соціальній активності людей. Такі узагальнення щодо суспільства, зрозуміло, не можуть бути незмінними, вони завжди є експериментальними. Тим не менше, вони повинні бути як точні, так і наукові, бути докладним дослідженням глибокого змісту людської дійсності. Так само мета історика – поглибити розуміння людини і суспільства не тільки задля них самих, а з надією, що глибинне знання і глибинне незнання допоможуть сформувати гуманістичну свідомість і гуманістичну поведінку. Знання і розуміння не повинні закінчуватися розмовами, а діями” (Plumb J. H. The Death of Past. – Macmillan, 1969. – P. 50-51).

Питання для самоконтролю:

1. Назвіть головні науково-дослідні центри у Великій Британії, які займаються історичною проблематикою.
2. Які фахові періодичні видання було засновано в 20-30-х роках ХХ століття, а які після Другої світової війни?
3. Хто розробив історичну теорію локальних цивілізацій?
4. Проаналізуйте основні напрями в англійській історіографії першої половини ХХ ст.
5. Визначте тематику історичних досліджень другої половини ХХ ст.
6. Охарактеризуйте вплив школи “Анналів” на англійську історіографію.

ТЕМА 3. ІСТОРІОГРАФІЯ США НОВІТНЬОГО ЧАСУ

План

1. Організація історичної науки в США в першій половині ХХ ст.
2. Історіографія США у 1918-1945 рр.
3. Організаційні основи й методологічні засади історичної науки в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.
4. Історіографія США в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.

Список пропонованих джерел та літератури

Джерела:

1. Дарнтон Р. Великое кошачье побоище и другие эпизоды из истории французской культуры / Р. Дарнтон. – М., 2002.
2. Сорокин П. Человек. Цивилизация / П. Сорокин. Общество. – М., 1992.
3. Киссинджер Г. Дипломатия / Г. Киссинджер ; послесл. Г.А. Арбатова ; пер. с англ. В.В. Львова. – М., 1997.
4. Hofstadter R. The American Political Tradition and the Men Who Made It / R. Hofstadter. – New York: Vintage Books, 1976.
5. Kenney P. Rewolucyjny Karnawal. Europa Srodkowa 1989 / P. Kenney. – Wroclaw, 2005.

Посібники та підручники:

1. Вайнштейн О.Л. Очерки развития буржуазной философии и методологии истории в XIX-XX веках / О.Л. Вайнштейн. – М., 1979.
2. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності / Л. Зашкільняк. – Львів, 1999.
3. Зашкільняк Л. Сучасна світова історіографія: Посібник для студентів історичних спеціальностей / Л. Зашкільняк. – Львів, 2007.
4. Історіографічний словник. Навчальний посібник для студентів історичних факультетів університетів / за ред. С.І. Посохова. – Х., 2004.
5. Історіографія історії нового і найновішого часу країн Європи і Америки / под ред. Н. Дементьева и А. Патрушева. – М., 2000.
6. Историческая наука в XX веке. Историография истории нового и новейшего времени стран Европы и Америки: Учебное пособие для студентов / под ред. И.П. Дементьева, А.И. Патрушева. – М., 2002.
7. Кукурудзяк М.Г. Історіографія історії нового і новітнього часу країн Європи і Америки. Конспект лекцій / М.Г. Кукурудзяк. – Кам'янець-Подільський, 2002.
8. Яковенко Н. Вступ до історії / Н. Яковенко. – К., 2007.

Монографії та статті:

1. Гайденок П.П. Буржуазная философия в поисках реального содержания исторического процесса / П.П. Гайденок // Вопросы истории. – 1966. – № 1.

2. Гломозда К. Сенс і стан історичних досліджень як актуальна проблема наукової та освітянської спільноти США / К. Гломозда // Сучасна українська історіографія: проблеми методології та термінології : матеріали Всеукр. наук.-метод. семінару (Київ, 17 червня 2004 р.). – К., 2005.
3. Евтух В.Б. Историография национальных отношений в США и Канаде (60-70-е годы) / В.Б. Евтух. – К., 1982.
4. Количественные методы в советской и американской историографии / отв. ред. И.Д. Ковальченко, В.А. Тишков. – М., 1983.
5. Кунина А.Е. США: методологические проблемы историографии, практика исследований / А.Е. Кунина. – М., 1988.
6. Национальные исторические организации в странах Западной Европы и США / отв. ред. В.В. Согрин. – М., 1988.
7. Современная зарубежная немарксистская историография. Критический анализ / отв. ред. В.Л. Мальков. – М., 1989.
8. Согрин В.В. Критическое направление немарксистской историографии США XX в. / В.В. Согрин. – М., 1987.
9. Тишков В.А. История и историки в США / В.А. Тишков. – М., 1985.
10. Уманский П.Б. Американская революция XVIII века в буржуазной историографии США (конец XVIII – 60-е годы XX века) / П.Б. Уманский. – Казань, 1988.

Методичні рекомендації

Відповідь на **перше питання** передбачає характеристику організаційних центрів історичної думки США в першій половині ХХ ст. Важливо відзначити, що науково-дослідна робота американських істориків координується Радою з досліджень в галузі суспільних наук (створена у 1923 р.), у рамках якої з 1942 р. діє Комісія з історіографії. Як і в Англії, так і в США провідну роль у розвитку історичних досліджень і підготовці істориків відіграють університети (Гарвардський, Вісконсинський, Чиказький, Каліфорнійський та ін.). Крім того, значно зросла кількість історичних товариств та асоціацій (станом на 1945 р. їх вже було 833). Серйозна увага приділялася архівній справі. Після Першої світової війни в країні значно зросла кількість історичних журналів. З 1918 р. почав виходити журнал “Іспано-американський огляд”, присвячений історії Латинської Америки, з 1929 р. – “Журнал нової історії”, метою якого було стимулювати дослідження нової історії європейських країн; з 1935 р. – “Журнал історії Півдня” та ін. В 1945 р. видавалося 86 історичних журналів.

Для теоретико-методологічних основ історичної науки США був характерний плюралізм думок. Правда, в 30-х роках значного поширення як філософська основа в історіографії набула концепція прагматизму. Помітна роль у її розробці належить американським філософам Дж. Дьюї (“Логіка: теорія дослідження”, 1938 р.) і Дж. Міду (“Філософія справжнього”, 1935 р.).

Друге питання присвячено розгляду історіографії США у 1918-1945 рр. У зазначений період можна виділити такі основні напрями: консервативний (Ч. Ендрюс, Е. Чаннінг, У. Філіпс, Д. Перкінс, Т. Деннетт), ліберальний (Ч. Бірд, А. Шлезінгер-старший, Д. Джеймсон), радикально-демократичний (К. Вудсон, У. Дюбуа, Б. Броулі, Ч. Уеслі, Дж. Фрімен) і марксистський (Дж. Рід, Д. Аллен, А. Бімб, У. Фостер). Історики цих напрямів займалися розробкою різних наукових проблем. Однак головна увага приділялась Війні за незалежність проти Англії, промислового перевороту, Громадянській війні 1861-1865 рр., робітничому руху (на цій проблемі спеціалізувалася “Вісконсинська школа”, засновником якої був Дж. Коммонс), міжнародним відносинам і колоніальній політиці.

На особливу увагу заслуговує проблема аболіціонізму. Тут варто охарактеризувати основні віхи діяльності Асоціації з вивчення життя та історії негрів, засновником якої був К. Вудсон.

Розкриваючи **наступне питання**, слід зауважити, що після Другої світової війни серед правлячих кіл США поширилася думка про значущість соціально-гуманітарних досліджень, зокрема історичних, для інтеграції американського суспільства, реагування на соціальні та міжнародні виклики. Тому були вжиті заходи для розширення підготовки істориків і фінансування історичних досліджень. Також в контексті цього питання необхідно схарактеризувати діяльність найбільших університетів, Американської історичної асоціації, Організації американських істориків; проаналізувати функціонування архівних установ та історичну періодику другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

Слід звернути увагу на те, що в 50-ті роки для більшості американських істориків методологічною платформою був “об’єктивний релятивізм”, який розглядав історію як описову дисципліну; у 60-70-ті роки – неокантіанство і неопозитивізм, з 80-х років – екзистенціалізм.

При підготовці **останнього питання** необхідно виділити ключові проблеми, які стали предметом дослідження американських учених у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. Традиційно значна увага приділяється вивченню Війни за незалежність, промислового перевороту та міжнародних відносин. Історики США продовжують ретельно досліджувати внутрішню політику своєї країни, особливо тему буржуазного реформізму та державно-монополістичного капіталізму. Тривалий час її наукова розробка була своєрідною вотчиною ліберальних істориків (Р. Хофстедтер, А. Шлезінгер-молодший, С. Брандес, Б. Шварц, М. Лефф). Щодо історії міжнародних відносин, то тут першість належить консервативним історикам, які є апологетами зовніш-

ньої політики США. Досить типовою у цьому відношенні є монографія Г. Кіссінджера “Дипломатія” (1994 р.), хронологічні рамки якої охоплюють період з XVII ст. і до початку 90-х років XX ст.

У період “холодної війни” різко зросла потреба у вивченні історії країн Східної Європи, передусім СРСР. У 70-80-х роках понад 250 американських університетів пропонували програми вивчення “радянології”. Паралельно з нею розвивалися славістичні студії, в яких історична проблематика займала помітне місце. Американська асоціація слов'янських досліджень 1990 р. об'єднала понад 3 тисячі членів (П. Пайпс, П. Кенні, Ф. Марк, А. Улам та ін.) і видавала авторитетний часопис “Слов'янський огляд”.

Джерела до вивчення теми:

Уривок зі “Вступу” до книги Р. Хофстедтера “Американська політична традиція і люди, які її створили” про захоплення славним минулим (1976):

“З того часу, коли американці стали вважати більш зручним бачити, де вони є, ніж думати, куди вони йдуть, їх державне мислення стає більш пасивним і споглядальним. Історичні новели, міфологізовані біографії, колекції картин і карикатур, книжок про американські регіони і річки заповнили вибагливі апетити Америки. Це захоплення американським минулим проходить швидше в дусі сентиментальної поваги, ніж з допомогою критичного аналізу. Усвідомлення історії завжди є частиною будь-якого культурно зумовленого національного життя; але я вірю, що те, що лежить в основі цієї зростаючої ностальгії останніх п'ятнадцяти років, є гостре відчуття ненадійності. Дві світові війни, нестабільні успіхи в комерції й безмежна депресія нашого часу глибоко підважили національну віру в майбутнє. Упродовж економічного буму двадцятих років вважалося зрозумілим, що щасливі дні продовжуватимуться у невизначене майбутнє, але сьогодні залишилися лише одиниці, які не очікують наступних глибоких економічних спадів. Якщо майбутнє уявляється темним, то минуле за контрастом виглядає більш рожевим, ніж раніше; але далеко легше визначити і покерувати сучасним, ніж принести заспокоєння. Американська історія, представлена як дуже компенсуюча вистава і послідовність вдало реалізованих обіцянок, викликає бажання дивитися і захоплюватися, але не аналізувати. Найбільш загальне бачення національного життя з його вражаючим поглядом у минуле є подібним до оглядового майданчика.

Хоча національна ностальгія зросла за останнє десятиріччя, вона не є новою. Вона має свою історію, зокрема у політичних традиціях. Пристрасть захоплення минулим є сама по собі головним складником сучасної американської історії, яку жодна

історія політичної думки не намагається пояснити (...)” (Hofstadter R. *The American Political Tradition and the Men Who Made It.* – New York : Vintage Books, 1976. – P. 33).

Уривок з “Вступу” монографії Р. Дарнтонна “Велика котяча різанина та інші епізоди з історії французької культури” про роботу з історичними джерелами (1984):

“У яких категоріях зручно думати? Двадцять п’ять років тому Клод Леві-Строс задався цим питанням стосовно тотемів і татуювань Амазонії. Чому б не застосовувати такий підхід й до Франції XVIII століття? Тому що французів XVIII ст. не можна розпитати, відповідь скептик і для більшої переконливості додасть: жодні архіви не замінять польової роботи. Правильно, однак, по-перше, архіви так званого “старого режиму” відрізняються незвичайною повнотою, а, по-друге, завжди можна повернути відомий матеріал по-новому (...)

І все ж після повернення етнографа з наукової експедиції кожному ясно одне: представники інших культур – інші, їх спосіб мислення суттєво відрізняється від нашого, і, якщо ми хочемо розібратися в ньому, треба перш за все поставити перед собою завдання пізнання “іншості”. На мові істориків це може здатися банальним попередженням проти анахронізму, однак таке попередження не гріх повторити, оскільки немає нічого простішого від сповзання до зручної тези, що двісті років тому образ думок і почуттів європейців повністю відповідав сучасному – хіба що з невеликою поправкою на перуки і сабо. Щоб позбутися оманливого відчуття, нібито ми добре знайомі з минулим, нам необхідний постійний струс, необхідні терапевтичні дози культурного шоку.

На мій погляд, немає кращого засобу, ніж переривання архівів. Достатньо прочитати один французький лист передреволюційного періоду, щоб зіткнутися з великою кількістю сюрпризів – від повального страху перед зубним болем до збереженого в окремих селах звичаю прикрашати купу гною вензеллями з фекалій. Відкрийте будь-яку збірку прислів’їв XVIII ст., і ви знайдете щось на зразок “сопливий нехай прочистить свій ніс”. Якщо нам незрозумілий сенс прислів’я, жарту, віршика чи звичаю, – це певна ознака того, що ми знайшли щось цікаве. Намагаючись розібратися в найзагадковіших місцях документа, ми можемо розплутати цілу систему сенсів. Ця нитка може привести нас навіть до розуміння дивного, зовсім не подібного до нашого світобачення.

У цій книзі я досліджую якраз такі – незвичні для нас – уявлення про світ, а початком для аналізу послуговували неочікуваності, на які я натрапив у доволі різномірних текстах: примітивному варіанті казки про Червону Шапочку, звіті про масову

різанину котів, своєрідному описі міста, цікавих досьє інспектора поліції і т. п. – документах, котрі не можна назвати типовими для XVIII століття, але які допомагають нам проникнути у нього зсередини (...)

Ймовірно, відхилення в бік від проторених шляхів не можна назвати повноцінною методикою, однак завдяки такому способу вдається ознайомитися з нетривіальними поглядами, які іноді виявляються найбільш доказовими. Мені не зрозуміло, чому культурна історія повинна уникати ексцентричності й зосереджувати свою увагу на середньому: значення і сенси не зводяться до середніх величин, для символів і знаків не можна знайти спільного знаменника” (Дарнтон Р. Великое кошацьє побоище и другие эпизоды из истории французской культуры. – М., 2002. – С. 7-9).

Уривок з розділу “Вступ. Вуличний театр, конкретна поезія” книжки П. Кенні “Револьюційний карнавал. Центральна Європа 1989” (2002):

“Називаю епоху революцій карнавалом через кілька приводів, кожний з яких зазначає різниці між розглядуваним періодом і попередніми декадами. По-перше, за справою різноманітності існувала шаблена багатоманітність суспільних рухів. У той час як перед цим більшість опозиції можна було категорично кваліфікувати як національно-консервативну або марксистсько-соціалістичну, тепер більшість опозиційних рухів не надавалися зарахувати до тієї або другої категорії. На сцену вдерлися натовпи радикальних захисників середовища, гіппі, акторів і пацифістів, часто оригінально перепліталися елементи анархізму, консерватизму і постмодернізму. Більшість ставила собі за мету довести до занепаду комунізм, але так само часто було важливо виражати новий стиль, щоб тим самим змінити соціальне чи природне середовище. Деякі аспекти цієї різноманітності з’явилися вже раніше: в Польщі під час першого періоду легального існування Солідарності в 1980-1981 рр., або в більш незалежній Югославії. Але здавалося, що в 1986-1989 рр. спільні задуми і обмеження організаторів дій просто зникли.

По-друге, ця революція була радісною. До цього опозиційна діяльність належала до поважних занять, що відповідало похмурому життю в радянському блоці, який повільно розкладався. І для цього були важливі причини: старші покоління опозиціонерів, пам’ятали жахи війни і визволення Советами, сталінські показові процеси, в’язниці і нелюдську тяжку працю; радянські танки в Східній Німеччині 1953, Угорщині 1956, Чехословаччині 1968 років. Шлях до відважної опозиційної активності був довгий і складний. Назагал до неї приєднувалися з філо-

софських причин або також унаслідок чийогось письменства чи наукової праці, щоб визволити національну душу. Нова опозиція в роки карнавалу характеризувалася мисленням – відповіддю на науку Леніна було читання Ганді. Але ця опозиція ніколи не сприймала ні себе, ні режиму надто серйозно. Ця опозиція мала звукову доріжку (іноді регі, іноді панк, часом ритми Марді Грас). Музиканти також належали до карнавального натовпу, будучи не тільки об'єктом опису. Учасники демонстрацій не виказували ні гніву, ні розпачу (хоча такий стиль повернеться наприкінці 1989), а швидше бавилися. Поза всім іншим демонстрації мали святковий вимір (...) (Kenney P. Rewolucyjny Karnaval. Europa Srodkowa 1989. – Wroclaw, 2005. – S 13).

Питання для самоконтролю:

1. Яка установа координує діяльність американських істориків?
2. Хто стояв біля витоків концепції прагматизму? В чому її суть?
3. Проаналізуйте основні напрями в історіографії США першої половини ХХ ст.
4. На якій тематиці спеціалізувалася “Вісконсинська школа”? Яка її друга назва.
5. Розкрийте зміст поняття “аболіціонізм”.
6. Охарактеризуйте теоретико-методологічні основи історичної науки США в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.

ТЕМА 4. НІМЕЦЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ НОВІТНЬОГО ЧАСУ

План

1. Організаційні основи й методологічні засади німецької історіографії.
2. Напрями і школи німецької історіографії в 1918-1945 роках.
3. Історіографічні дослідження в НДР в 1949-1990 роках.
4. Основна проблематика досліджень в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. у ФРН.

Список пропонованих джерел та літератури

Джерела:

1. Вебер М. Протестанская этика и дух капитализма / М. Вебер пер. с нем. – Ивано-Франковск, 2002.
2. Вебер М. Избранное: Образ общества / М. Вебер ; пер. с нем. – М., 1994.
3. Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер ; пер. с нем. – М., 1990.
4. Вебер М. Политические работы 1895-1919 / М. Вебер. – М., 2003.
5. Шпенглер О. Закат Европы: Очерки морфологии истории: В 2-х т. / О. Шпенглер пер. с нем. – М., 1998.

6. Ясперс К. Смысл и назначение истории / К. Ясперс. – М., 1991.
7. Bracher K. Turning Point in Modern Times. Essays on German and European History / K. Bracher. – Cambridge, Mass. and London, 1995.
8. Kocka J. O historii społecznej Niemiec / J. Kocka. – Poznan, 1997.

Посібники та підручники:

1. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності / Л. Зашкільняк. – Львів, 1999.
2. Зашкільняк Л. Сучасна світова історіографія: Посібник для студентів історичних спеціальностей / Л. Зашкільняк. – Львів, 2007.
3. Історіографічний словник. Навчальний посібник для студентів історичних факультетів університетів / за ред. С.І. Посохова. – Х., 2004.
4. Історіографія історії нового і найновішого часу країн Європи і Америки / под ред. Н. Дементьєва і А. Патрушева. – М., 2000.
5. Историческая наука в XX веке. Историография истории нового и новейшего времени стран Европы и Америки: Учебное пособие для студентов / под ред. И.П. Дементьева, А.И. Патрушева. – М., 2002.
6. Кукурудзяк М.Г. Історіографія історії нового і новітнього часу країн Європи і Америки / М.Г. Кукурудзяк. Конспект лекцій. – Кам'янець-Подільський, 2002.
7. Могильницький Б.Г. История исторической мысли XX века. Курс лекцій / Б.Г. Могильницький. – Вып. 1: Кризис историзма. – Томск, 2001.
8. Репина Л.П. История исторического знания / Л.П. Репина, В.В. Зверева, М.Ю. Парамонова. Пособие для вузов. – М., 2004.
9. Репина Л.П. Теория истории: Уч. пособие / Л.П. Репина, В.В. Зверева, М.Ф. Румянцева. – М., 2002.
10. Яковенко Н. Вступ до історії / Н. Яковенко. – К., 2007.

Монографії та статті:

1. Виноградов В.Н. Макс Вебер и “либеральный империализм” / В.Н. Виноградов // Новая и новейшая история. – 1988. – № 2.
2. Гайденко П.П. История и рациональность: социология М. Вебера и веберовский ренессанс / П.П. Гайденко, Ю.Н. Давыдов. – М., 1991.
3. Дрabbкин Я.С. Проблемы и легенды в историографии германской революции 1918-1919 / Я.С. Дрabbкин. – М., 1990.
4. Заярюк А. Про те, як соціальна історія ставала культурною / А. Заярюк // Україна модерна. – К. ; Львів, 2005. – Ч. 9.
5. Козеллек Р. Часові пласти. Дослідження з теорії історії / Р. Козеллек. Зі статтею Ганса-Георга Гадамера. – К., 2006.
6. Козеллек Р. Історичні пошуки ідентичності / Р. Козеллек, Ю. Шеррер, К. Сігов. Українсько-німецький колоквиум. Червень 2000. – К., 2004.
7. Мерцалова Л.А. Германский фашизм в новейшей историографии ФРГ / Л.А. Мерцалова. – Воронеж, 1990.
8. Момзен В. Макс Вебер и историческая наука / В. Момзен // Новая и новейшая история. – 1990. – № 4.
9. Национальные исторические организации в странах Западной Европы и США / отв. ред. В.В. Согрин. – М., 1988.
10. Орлова М.И. Германская революция 1918–1919 гг. В историографии ФРГ // М.И. Орлова. – М., 1986.

11. Патрушев А.И. Неолиберальная историография ФРГ: Формирование, методология, концепции / А.И. Патрушев. – М., 1981.
12. Патрушев А.И. Ренессанс Макса Вебера: истоки, дискуссии, теории / А.И. Патрушев // Новая и новейшая история. – 1993. – № 1.
13. Смоленский Н.И. К критике концепции Макса Вебера о природе исторического познания / Н.И. Смоленский // Новая и новейшая история. – 1985. – № 3.
14. Стельмах С. Теорія історії Райнгарта Козеллека: традиції та інновації освоєння світу історії / С. Стельмах // Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки. – К., 2006. – Вип. 2.
15. Шпакова Р. Макс Вебер в 1918 г. / Р. Шпакова // Новая и новейшая история. – 1997. – № 1.

Методичні рекомендації

Відповідь на перше питання слід розпочати з характеристики організаційних центрів німецької історичної думки. Ними були і є університети. Крім того, дослідженнями різних проблем національної і всесвітньої історії займалися різні науководослідні установи. Так, у Ваймарській республіці ними були історична комісія при Баварській академії наук, Імперська історична комісія та ін.; у гітлерівській Німеччині – Імперський інститут з історії нової Німеччини та ін.; у ФРН – Інститут сучасної історії в Мюнхені, Комісія з історії парламентаризму і політичних партій, Товариство з вивчення зовнішньої політики та ін.; в НДР – Інститут історії у складі Академії наук, Музей німецької історії та ін. В об'єднаній Німеччині збереглися ті науководослідні установи, які функціонували у ФРН.

Методологічна платформа німецької історіографії в першій половині ХХ ст. була плюралістичною. Теоретичні проблеми розробляли О. Шпенглер (автор теорії циклічного розвитку цивілізацій по замкнутих і недотичних колах), М. Вебер (запропонував своє трактування процесу пізнання минулого, яке спиралося на “ідеальні типи”), А. Розенберг та В. Франк (ідеологи нацизму). У кінці 40-х – на початку 50-х років у західнонімецькій історіографії розпочався активний процес формування модернізованої концепції і методології історії. Біля його витоків стояли ліберальні історики Г. Ротфельс, В. Конце, Т. Шідер, В. Момзен та ін., які особливу увагу звертали на дослідження соціальних проблем. З середини 60-х років домінуюче становище зайняла соціально-структурна історія, яка розуміється як “синтез історичної науки і соціології”. Водночас у НДР марксистсько-ленінська ідеологія була загальнодержавною, тому історики цієї частини Німеччини працювали тільки на її платформі.

Готуючи відповідь на **друге питання**, слід відзначити, що найбільш значними напрямками в німецькій історіографії за-

значеного періоду були: консервативний (Е. Бранденбург, Г. Ріттер, І. Галлер, К. Хампе), ліберальний (Ф. Валентін, І. Цікурш, Г. Хальгартен, Ф. Шнабель, Г. Майер, Ф. Мейнеке), соціал-демократичний (К. Каутський, П. Кампфмейер, Р. Ліпінський, Г. Кунов) і марксистський (В. Пік, В. Гірш, П. Браун, Г. Дункер). Історики цих напрямів займалися розробкою різних наукових проблем. Однак головна увага приділялась епосі Бісмарка (об'єднання німецьких земель під зверхністю Пруссії), соціально-економічній і політичній історії країни нового часу, міжнародним відносинам, зародженню та розвитку робітничого руху. Специфікою німецької історіографії в міжвоєнний період була пропаганда ідеї реваншизму, винятковості німецької нації в кращих традиціях соціального дарвінізму та расизму.

Даючи відповідь на **третє питання**, варто охарактеризувати науковий доробок істориків-марксистів Г. Моттека, Г. Шільфєрта, К. Обєрмана, Г. Бєкера, Х. Пемке, Е. Енгельберта, які опублікували низку узагальнюючих праць: “Історія німецької історичної науки з 1789 по 1945 рр.” (2 тт., 1963-1965 рр.), “Історія Німеччини” (3 тт., 1965-1968 рр.), “Велика Жовтнева соціалістична революція і Німеччина” (2 тт., 1967), “Історія німецького робітничого руху” (8 тт., 1966 р.), “Німеччина в першій світовій війні” (3 тт., 1968-1969 рр.), “Неподолане минуле” (1970 р.) та ін. Крім того, історики НДР плідно займалися дослідженнями з аграрної історії Центральної та Східної Європи, історії Газни та скандинавських країн.

При розгляді **останнього питання** перш за все варто проаналізувати консервативний (Г. Ріттер, Г. Шпейдель, К. Тіпсельскірх, Р. Дарендорф, Е. Нольте, А. Хільгрубер, Ф. Мінсен, Г. Шварц, Н. Лобковіц) та ліберальний напрями (Г. Ротфельс, В. Конце, К. Ердманн, Х. Крауснік, Т. Шідер, Т. Ешенбург, Ю. Кокка, К. Брахер), які зберегли провідні позиції у ФРН в другій половині ХХ ст. Неоліберальний напрям представляють дві потужні історичні школи:

- школа Ротфельса, яка займала провідне становище в 60-70-ті роки, спеціалізувалася на вивченні політичної історії Німеччини нового і новітнього періодів; її представники були консультантами канцлерів, контролювали середню і вищу історичну освіту, були головними редакторами більшості фахових видань;
- школа Конце (“гейдельберзька школа”), яка виникла на початку 70-х років і зосередила свою увагу на робітничому русі.

Соціал-демократичний (ліворадикальний) напрям після Другої світової війни дещо здав свої позиції, хоча його представники (Ф. Фішер, І. Гейс, І. Радкау, Г. Момзен, А. Нітхамер, Г. Еккерт,

В. Матуль, Г. Колбе) зробили вагомий внесок у розвиток німецької історіографії новітнього періоду. З кінця 70-х років ХХ ст. під впливом школи “Анналів” і американської історіографії значна частина німецьких істориків звернулася до вивчення умов життя і побуту окремих осіб і спільнот, відмовляючись від студіювання політичних і соціально-економічних структур.

Джерела до вивчення теми:

Уривок з праці Ю. Кокки “Ремісники і держава: з соціальної історії початків німецького робітничого руху” про витоки робітничого руху в Німеччині (1991):

“У підсумку можемо ствердити, що, по-перше, ранній робітничий рух більшою мірою сформували ремісники і халупники та їхні традиції, ніж це було визнано самим робітничим рухом і ніж звичайно представляли пізніші історики. Якщо серйозно поставитися до цього питання, то побачимо, що ранній робітничий рух не був простим реформістським чи революційним рухом, що прагне визволення, а що був він також виразом традиційно вкоріненого, захисного протесту проти процесу модернізації. По-друге, [я] старався показати, що до цієї нової інтерпретації не слід прив’язувати надто великої уваги. З багатьох точок зору робітничий рух був відкритий і фундаментально новий – у тому, що заглядав у майбутнє і зумів розкритися як класовий рух, який виходив за рамки галузевого поділу. Починаючи з ХVІІІ ст. інтервенціоністська політика авторитарної держави не була єдиним, хоча і головним фактором, що причинився до цього процесу. Держава набагато більше втручалася у формування соціальних зв’язків у Німеччині, ніж в інших країнах. Уклад сил, пов’язаних ремісничо-становими традиціями, і вплив авторитарної держави сформували істотні риси німецького робітничого руху і визначили особливу ситуацію в Німеччині порівняно з іншими країнами” (J. Kocka O historii społeczeństwa Niemiec. – Poznan, 1997. – S. 237).

Уривок з праці К. Д. Брахера “Авторитаризм і тоталітаризм” про сутність націонал-соціалізму (1988):

“Після Жовтневої революції в Росії 1917 р. пролунав сигнал зліва, а з Італії пролунав не менш виразний сигнал захоплення влади справа. Зрозуміло, що Муссоліні теж вийшов з революційного соціалізму; фактично його фашизм за своєю структурою і впливом був більш комплексним, ніж лівацьке гасло “контрреволюції”. Всередині антидемократичного руху одночасно розвинулися дві складні концепції, позначені спокусою і терором, що зали-

шилися дуже суперечливими в конфліктах століття: фашизм і тоталітаризм. Італійська післявоєнна політика, нерішуча через переплетіння революційності і націоналізму, прокомуністичних і антикомуністичних гасел та устремлінь, побачила першу перемогу одного з нових масових рухів. Комбінацією у ньому консервативних і прогресивних, антикомуністичних і державно-соціалістичних цілей, комбінацією, що зверталася до всіх класів, цей рух боровся передусім проти ліберальної демократії. Такі рухи були дійсно новим феноменом міжвоєнного періоду, з якого підносилися нові форми диктатури – тоталітарної диктатури. Але значення таких високо ідеологізованих масових рухів і “абсолютно інтегрованих партій” полягало у факті, що вони робили можливим відновлення крайностей національно-імперіалістичної державної політики в Європі, а потім проводили до її глобального занепаду. Особливий внесок фашизму до модерної історії був фактично неочікуваним відкриттям – неочікуваним насамперед для лівих, – що антимарксизм і антилібералізм як порядок, так і в комбінації можуть стати притягальними для мас. Проте це передбачало логічну формулу націонал-соціалізму. Як альтернатива до марксизму і капіталізму, лібералізму і комунізму (проти “Червоного фронту” і реакції”) націонал-соціалізм запропонував масам здійснення національних і соціальних вимог у національно-революційній обгортці.

Націонал-соціалізм у Німеччині висловив цю вимогу зрозуміло і радикально навіть у своїй назві, і він без всякого сумніву повинен сприйматися як німецький фашизм. Його “революція справа” (Ганс Фреєр) означає більше, ніж контрреволюція, про яку ліві опоненти говорили з такою рішучою недооцінкою. Їхній присуд був сформований і поширений з допомогою міфу про “добру” революцію, що базувалася на французькій моделі або навіть на ленінській всеохопній меті і дещо рідше на поміркованому американському ідеалі. Ліберальні спостерігачі, з другого боку, вагалися через моральні та інтелектуальні причини застосовувати концепцію революції до націонал-соціалістичного типу захоплення влади, навіть якщо вони відкидали марксистські і комуністичні вимоги щодо доброї або справжньої революції, яка донині зберігає подібне розрізнення між правим путем і лівою революцією. Безперечною правдою є те, що національні соціалісти бачили себе великими противниками Французької революції. Коли вони захопили владу в 1933 р., Геббельс емоційно проголосив: “З цим роком 1789 рік викреслений з історії”. Водночас вони не без підстав говорили про свою “легальність” і про “національну революцію”. Ігнорування або недооцінка цього є рівнозначною певному хибному розумінню, яке

трапляється в критиці тоталітаризму, що закладає уявні відмінності між лівою і правою диктатурою. Тим не менше, навіть якісні відмінності в інтелектуальній і моральній сферах не призводять до вирішального заперечення концепції тоталітаризму, якщо форми ідеологізованого правління однієї партії та його бруталні наслідки для тих, ким вона править і кого переслідує, є подібними. У Німеччині націонал-соціалізм з його революційністю і водночас псевдodemократичною ударною силою найяскравіше показав себе у битві проти Веймарської республіки. Він здобув перемогу в диктаторських змаганнях над комунізмом і, після 1938 р., над фашизмом” (Bracher K. Turning Point in Modern Times. Essays on German and European History. – Cambridge, Mass. and London, 1995. – P. 123-124).

Уривок з статті Г. Кьонінга “Пам’ять про націонал-соціалізм, Холокост та Другу світову війну в політичній свідомості ФРН” про польсько-українське протистояння в роки Другої світової війни (2005):

“Воєнні дії за визначенням характеризуються тим, що застосування насильства розподіляється симетрично між обома сторонами. Цей принцип продовжує діяти і тоді, коли одна із сторін має явну перевагу в солдатах та озброєнні. Цей принцип може застосовуватися і до солдат армії, що порушують правила ведення війни, ігнорують розподіл на воююче і мирне населення і не дотримуються положень воєнного права. Ця симетрія абсолютно відсутня в актах геноциду, під час якого злочинці могли бути повністю впевнені, що вони ніколи не зазнають нападу з боку тих, хто приречений до знищення. І навпаки, жертви не мали жодних можливостей для власного захисту чи розправи над катами та вбивцями. Такий асиметричний розподіл засобів влади і насильства принципово відрізняє запілля від поля битви і війну від геноциду... У польсько-українському конфлікті не було такої асиметрії, адже жодна із сторін не контролювала ситуацію повністю” (Цит. за: Польсько-українські стосунки в 1942-1947 роках у документах ОУН та УПА: у 2 т. / Відп. ред. та упоряд. В.М. В’ятрович. – Т. 1. Війна під час війни 1942-1945. – Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2011. – С. 30-31).

Питання для самоконтролю:

1. Назвіть головні науково-дослідні центри у Німеччині, які займалися історичною проблематикою протягом ХХ ст.
2. Хто є автором теорії циклічного розвитку цивілізацій по замкнених і недотичних колах?
3. Хто зробив вчення про “ідеальні типи”?

4. На якій тематиці спеціалізуються школа Ротфельса і школа Конце?
5. Проаналізуйте праці представників соціал-демократичного напрямку після Другої світової війни.
6. Охарактеризуйте теоретико-методологічні основи історичної науки ФРН в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.
7. На якій методологічній основі перебували історики НДР?

ТЕМА 5. РОСІЙСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ НОВІТНЬОГО ЧАСУ

План

1. Організаційні засади та основні напрями досліджень проблем всесвітньої історії в 20-30-х роках ХХ ст.
2. Радянська історіографія проблем всесвітньої історії в 1945-1991 рр.
3. Теоретичні та методологічні пошуки російських істориків наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.
4. Основні напрями досліджень проблем всесвітньої історії після 1991 р.

Список пропонованих джерел та літератури

Джерела:

1. Гуревич А.Я. О кризисе современной исторической науки / А.Я. Гуревич // Вопросы истории. – 1991. – № 2-3.
2. Гуревич А.Я. Средневековый мир: культура безмолвующего большинства / А.Я. Гуревич. – М., 1990.
3. Данилов В.П. Современная российская историография: в чем выход из кризиса? / В.П. Данилов // Новая и новейшая история. – 1993. – № 6.
4. Ковальченко И.Д. Теоретико-методологические проблемы исторических исследований: Заметки и размышления о новых подходах / И.Д. Ковальченко // Новая и новейшая история. – 1995. – № 1.
5. Могильницкий Б.Г. Об исторической закономерности как предмете исторической науки / Б.Г. Могильницкий // Новая и новейшая история. – 1997. – № 2.
6. Покровский М.Н. Избранные произведения / М.Н. Покровский. В четырех книгах. – М., 1966-1967.
7. Сахаров А.Н. О новых подходах к истории России / А.Н. Сахаров // Вопросы истории. – 2002. – № 8.
8. Смоленский Н.И. Теоретический плюрализм и проблемы исторической науки. “Методологические поиски в современной исторической науке” / Н.И. Смоленский // Новая и новейшая история. – 1996. – № 3.

9. Согрин В.В. Идеология и историография в России: нерасторжимый брак / В.В. Согрин // Вопросы философии. – 1996. – № 8.
10. Харитонович Д.Э. Поиск новых методов в исторической науке / Д.Э. Харитонович // Новая и новейшая история. – 1995. – № 4.

Посібники та підручники:

1. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності / Л. Зашкільняк. – Львів, 1999.
2. Зашкільняк Л. Сучасна світова історіографія : посібник для студентів історичних спеціальностей / Л. Зашкільняк. – Львів, 2007.
3. Історіографічний словник : навчальний посібник для студентів історичних факультетів університетів / за ред. С.І. Посохова. – Х., 2004.
4. Історіографія історії нового і найновішого часу країн Європи і Америки / под ред. Н. Дементьєва і А. Патрушева. – М., 2000.
5. Наумова Г.Р. Історіографія історії Росії : учебное пособие для студ. высш. учеб. завед. / Г.Р. Наумова, А.Е. Шикло. – М., 2008.
6. Історіографія історії СРСР (епоха соціалізму) / под ред. І.І. Минца. – М., 1982.
7. Історическа наука в ХХ веке. Історіографія історії нового і найновішого часу країн Європи і Америки : Учебное пособие для студентов / под ред. И.П. Дементьева, А.И. Патрушева. – М., 2002.
8. Кукурудзяк М.Г. Історіографія історії нового і новітнього часу країн Європи і Америки : конспект лекцій / М.Г. Кукурудзяк. – Кам'янець-Подільський, 2002.
9. Могиальницький Б.Г. Історія історическої мислі ХХ века : курс лекцій / Б.Г. Могиальницький. – Томск, 2001. – Вып. 1: Кризис историзма.
10. Рєпина Л.П. Історія історического знання : пособие для вузов / Л.П. Рєпина, В.В. Зверєва, М.Ю. Парамонова. – М., 2004.
11. Рєпина Л.П. Теорія історії : уч. пособие / Л.П. Рєпина, В.В. Зверєва, М.Ф. Румянцева. – М., 2002.
12. Рубинштейн Н.А. Русская историография / Н.А. Рубинштейн. – М., 1941.
13. Чистякова Е.В. Ленінська концепція історії Росії періода феодалізму / Е.В. Чистякова, И.Ф. Мальцева. – М., 1985.
14. Яковенко Н. Вступ до історії / Н. Яковенко. – К., 2007.

Монографії та статті:

1. Балашов В.А. Історіографія отечественной истории (1917 – начало 90-х гг.) / В.А. Балашов, В.А. Юрченков. – Саранск, 1994.
2. Заболотный Е.Б. Историческая наука в России в преддверии Третьего тысячелетия / Е.Б. Заболотный, В.Д. Камынин. – Тюмень, 1999.
3. Історики Росії. Біографії / отв. ред. А.А. Чернобаєв. – М., 2001.
4. Історическі дослідження в Росії. Тенденції останніх років. – М., 1996.
5. Історическе знання в сучасній Росії. Дискусії і пошуки нових підходів / под ред. И. Эрмани, Г. Зверевой, Н. Чечель. – М., 2005.
6. Кінан Е. Російські історичні міти / Е. Кінан. – К., 2003.
7. Национальные истории в советских и постсоветских государствах. – М., 2003.

8. Чубарьян А.О. Историческая наука в России к началу XXI века / А.О. Чубарьян // Новая и новейшая история. – 2003. – № 3.

Методичні рекомендації

Розглядаючи **перше питання**, перш за все необхідно зазначити, що в цей період історична наука в Росії як і в інших республіках, які входили до складу СРСР, базувалась на марксистсько-ленінській методології і знаходилась під жорстким контролем комуністичної партії. Для підготовки кадрів радянських істориків в 1921 р. було створено Інститут червоної професури; відкрито Інститут К. Маркса і Ф. Енгельса (1924 р.) та Інститут В.І. Леніна (1923 р.). Ці науково-дослідні центри видавали збірники та журнали “Архів К. Маркса та Ф. Енгельса”, “Літописи марксизму”, “Записки Інституту Леніна”.

Головними напрямками роботи радянських істориків Росії було вивчення соціально-економічної історії і класової боротьби античного і середньовічного суспільства; робітничого і соціалістичного руху; зародження і розвитку марксизму; міжнародних відносин (особливо нового і новітнього часу); історії Першої світової війни; впливу ленінізму і Жовтневої революції на розвиток так званого світового революційного процесу.

Друге питання передбачає характеристику діяльності радянських істориків Росії після Другої світової війни. В зазначений період можна виділити такі основні напрями досліджень проблем всесвітньої історії: Англійську революцію XVII ст. (С. Архангельський, М. Барг, Т. Павлова); Американську революцію XVIII ст. (Р. Іванов, А. Уткін, В. Согрін); Французьку революцію кінця XVIII ст. (Я. Захер, А. Адо, А. Манфред, В. Ревунков); Паризьку комуни 1871 р. (П. Керженцев, А. Малиш, В. Смірнова). Особлива увага приділялась виникненню та розвитку робітничого, соціалістичного та антиколоніального рухів нового і новітнього періодів.

Проблемами історіографії всесвітньої історії займалися М. Алпатов, Е. Космінський, О. Вайнштейн, Е. Гутнова, К. Виноградова, І. Дементьев, І. Галкін, В. Мальков та інші, науковий доробок яких необхідно проаналізувати.

Відповідь на **наступне питання** слід розпочати з аналізу суспільно-політичних умов початку 90-х рр. В зазначений період розпочався перегляд радянських історичних концепцій та розробка нових підходів до розгляду дискусійних проблем всесвітньої історії. Провідні вчені Московського, Санкт-Петербурзького, Казанського університетів, Центру “Історична наука Росії” (засновник академік А. Сахаров), Інституту загальної історії РАН та інших науково-дослідних інститутів активно зайнялися

проблемами методології історії. У результаті тривалих дискусій найбільше поширення отримали три соціологічні макротеоретичні підходи – формаційний, цивілізаційний та модернізаційний, які необхідно охарактеризувати.

Слід звернути увагу на поширення так званих “спеціальних методологій”: мікроісторії, гендерної історії, історії повсякденності та ін.; розглянути зацікавленість методологічними підходами французької історичної школи “Анналів”.

При розгляді **четвертого питання** слід вказати, що на початку третього тисячоліття російська історіографія є складним і строкатим явищем; значно розширилась тематика досліджень, присвячених проблемам всесвітньої історії. Низку цінних праць з проблем зарубіжної медієвістики написали В. Баглай, В. Будакова, М. Бойцов; інтенсивно розробляється російськими науковцями історія народів Азії та Африки доби капіталізму (І. Смілянська, М. Капіца, В. М'ясников, В. Овсяников та ін.). Традиційно лівова частка досліджень присвячена країнам Європи та Америки нового і новітнього періодів; міжнародним відносинам та дипломатії.

Історики Російської федерації продовжують активно розробляти питання історіографії всесвітньої історії. Зокрема, журнал “Новая и новейшая история” має постійні рубрики “Історіографія” і “Портрети істориків”, в яких публікуються результати найновіших досліджень, що стосуються зарубіжної історичної думки.

Джерела до вивчення теми:

Уривок з “Вступу” монографії А. Я. Гуревича “Середньовічний світ: культура мовчазної більшості” про специфіку роботи історика (1990):

“Яким би не був предмет пошуків історика – економіка, політичний лад, соціальні стосунки, духовне життя, – шлях до їхнього пізнання пролягає через аналіз пам'яток, текстів, створених людьми. Перше, на що історик натрапляє у своїх джерелах, – це відображена в них людська свідомість. Тому історик неминуче повинен бути істориком культури, людської ментальності, знати розумові установки людей тієї епохи, їх понятійний “інструментарій”, їх способи світосприйняття. Не беручи до уваги духовної структури людей, що залишили пам'ятки, він не може правильно зрозуміти зміст останніх й адекватно їх розтлумачити.

На історикові лежить колосальна відповідальність: він береться “відродити” ментальний універсум тих, хто давно і безповоротно відійшов у минуле, і його обов'язок, науковий і моральний, полягає в тому, щоб відновити цей універсум в його

істинності, за можливістю не приписуючи невластивих йому ознак. Відповідальність історика подвійна: перед людьми минулого і перед своїми сучасниками. Історик виступає в ролі посередника між тими та іншими; від імені своєї культури він намагається зав'язати діалог з культурою іншого часу. Питання, які він задає людям минулого, продиктовані сучасністю, її інтересами й проблемами, бо те, про що історик запитує й тільки здатен запитувати людей минулого, диктується його культурою й баченням світу. Вся проблема полягає в тому, щоб розчути відповіді людей минулого, а не спішити з нав'язуванням їм своїх власних відповідей. Розчуті відповіді людей іншої культури на свої запитання – і значить зав'язати з ними діалог. Бо пам'ятки, залишені цими людьми, містять в собі відповіді, їх треба лише правильно запитувати, і тоді ці пам'ятки, тексти виявляться невичерпними джерелами пізнання духовного світу людей іншої епохи (...)” (Гуревич А.Я. Середньовековий мир: культура безмолвствующего большинства. – М., 1990. – С. 9-10).

Російський історик А. М. Сахаров про ситуацію в російській історичній науці після розпаду СРСР (2002):

“Історичною особливістю першої половини 90-х років ХХ ст. став політичний крах тоталітарної держави, в основі ідеології якої лежав сурогат з марксистських ідей, імперських традицій, самодержавної амбіційності, революційного месіанства, утопічних обцинних ілюзій, вбогої гордості невігласних і політиків, і мас.

На зміну цій державі прийшов дивний напівкомуністичний, напівкапіталістичний, напівкримінальний гібрид, життя якому дають все ті ж самі люди, хто був народжений, зрощений і вихований у післявоєнний період. Навіть побіжний погляд на стан нашого суспільства показує, що минулий режим владно диктує свої параметри у багатьох галузях, у стосунках між людьми, між владою і суспільством. Новій Росії масштабно передано кадри знизу догори, ментальність попереднього режиму, численні звичаї, психологію, звички, комплекси і багато іншого. Цей режим, зрештою, передав новій Росії глибоко криміналізовану сутність, при якій буквально вся країна від генсека до останнього двірника жила “не по закону”. Цей дивний синтез стосується й кадрів істориків, й історичної науки в цілому (...)

Ідеологічний вакуум майже відразу заповнився єдиною могутньою, непогано організованою, володіючою певними традиціями, ідеологічною силою – концепціями “шістдесятників”, антисталіністів, прибічників “первісного” марксизму, adeptів пізнього В.І. Леніна, непу і різноманітних альтернатив – від А.В. Чаянова до М.І. Бухарина і А.Д. Троцького, “істинної” соціал-демократії

Ю.О. Мартова і Г.В. Плеханова. Здається, що це сходження на ідеологічний офіційний Олімп почалося в період “перебудови” М.С. Горбачова, але реальна енергія цієї сили була вивільнена, безперечно, повною мірою лише з падінням ліберально-комуністичного режиму “нового мислення”, оскільки “санкціонована” горбачовська свобода, що не задовільняла радикалів-антикомуністів, заважала значною мірою повністю розкритися і “шістдесятникам”. Сьогодні співвідношення сил змінилося: радикали і в політиці, і в публіцистиці, і в науці розчистили завали сталінізму, а “шістдесятники”, вірні своїм ліберально-комуністичним, “істинно марксистсько-ленінським” політичним поглядам, відкинутим у період “застою” історичним концепціям, збагатившись новими архівними пластами, величезним, що став доступним, фактичним матеріалом з історії ХХ століття, владно зійшли на науковий подіум, безапеляційно витісняючи звідти як консерваторів-сталіністів, так і прибічників радикальних антикомуністичних поглядів, котрі вони споріднюють з режимом, з дилетантською, офіційною, цілком антикомуністичною публіцистикою тощо.

Цей запізнілий реванш, що став результатом перемоги супротивних їм політичних сил, цілком історично виправданий і законімерний. Сьогодні це неспростовний факт вітчизняної історіографії, вистражданий антисталіністами, а разом з ними й антикомуністичними силами в цілому, безумовно етапний, але як і завжди в науці, безумовно тимчасовий” (Сахаров А.Н. О новых подходах к истории России // Вопросы истории. – 2002. – № 8. – С. 3-4).

Питання для самоконтролю:

1. Назвіть головні науково-дослідні центри у Радянській Росії, які займалися дослідженнями проблем всесвітньої історії.
2. Розкрийте сутність марксистсько-ленінської методології історії.
3. Порівняйте тематику радянських російських істориків до та після Другої світової війни.
4. Хто в радянський період займався проблемами історіографії всесвітньої історії?
5. Проаналізуйте теоретичні та методологічні пошуки російських істориків наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.
6. Назвіть прізвища принаймні п'ятьох сучасних російських істориків, які розробляють цивілізаційний та модернізаційний підходи.

ТЕМИ РЕФЕРАТИВ І МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ЇХ НАПИСАННЯ

Реферат – один із важливих видів **самостійної роботи** студентів, який допомагає, опрацювавши відповідні джерела, наукову й методичну літературу, поглиблено вивчати проблеми того чи іншого курсу. Їхнє написання сприяє виробленню навичок самостійного аналізу джерел і наукової літератури, систематизації матеріалу та його стислого викладу. Студент обирає одну із запропонованих тем з курсу (дивись перелік тем рефератів).

Роботу над рефератом розпочніть зі складання бібліографії (не менше восьми назв) та її опрацювання. Ознайомтеся зі змістом книги і вступом до неї. Це дасть загальний орієнтир та сформує уявлення про питання, що в ній висвітлюються. Потім здійсніть фронтальне ознайомлення з матеріалом і розпочинайте його глибоке опрацювання. Неодмінним правилом при цьому є з'ясування незрозумілих історичних термінів, понять, визначень тощо, для чого слід користуватися словниками, довідниками, енциклопедіями та іншими довідковими виданнями.

Працюючи з історичною літературою, робіть виписки, найкраще на окремих аркушах або картках із зазначенням найважливіших подій, фактів, імен, висновків, вказуючи всі складові наукового апарату. Далі необхідно скласти план реферату, в якому передбачити вступ, кілька пунктів основної частини і висновки.

У “Вступі” варто охарактеризувати актуальність проблеми, стан її висвітлення в літературі, мету та завдання роботи.

В “Основній частині” потрібно розкрити зміст кожного питання у логічній послідовності з елементами самостійного аналізу історіографічного матеріалу. Писати слід літературною українською мовою, короткими чіткими фразами, правильно оформлюючи науковий апарат. Цитати слід брати в лапки і зазначати в посиланні, з якого джерела вони взяті, вказуючи сторінку. Після викладу кожного питання слід робити короткі висновки (2-3 речення)

У “Висновках” підводиться підсумок з теми загалом, робляться узагальнення.

В кінці реферату подається список використаної літератури і джерел.

Реферат повинен мати обсяг 12-15 сторінок машинопису (комп'ютерного набору) через 2 інтервали з полями 1,5 см (праворуч), 3 см (ліворуч), 2,5 см (зверху) і не менше 2 см (знизу); або 23-25 сторінок написаного тексту. На сторінці має бути 30

рядків. На обкладинці реферату зазначаються: назва вищого навчального закладу, прізвище, ім'я та по батькові виконавця, кафедра, тема реферату, назва дисципліни, факультет, курс, група, форма навчання. Реферати здаються на кафедру всесвітньої історії викладачам для перевірки. При підготовці до написання реферату за потребою студент може консультуватися у викладача кафедри всесвітньої історії, який викладає цей курс.

Теми рефератів, які виносяться на самостійне опрацювання

1. Інтелектуальна криза початку ХХ ст. та її вплив на історіографічний процес.
2. Неопозитивізм К. Поппера і К. Гемпеля.
3. Марксизм і історія (К. Маркс, Ф. Енгельс, К. Каутський, Е. Берштейн, Л. Троцький, У. Фостер).
4. Філософія історії людини (екзистенціалізм): О. Шпенглер, К. Ясперс.
5. Соціологічна історія М. Вебера.
6. Історія цивілізацій А. Д. Тойнбі.
7. Ідея історії Р. Д. Коллінгвуда.
8. Початки соціальної історії у Великій Британії (Д. Тревельян).
9. Концептуальне бачення історії М. Блока і Л. Февра.
10. Радянська історіографія всесвітньої історії: етапи розвитку, головна проблематика досліджень.
11. Школа “Анналі” і початок “нової” історичної науки.
12. Школа “Анналі”-2. Ф. Бродель.
13. Культурна антропологія у французькій історіографії (Ф. Арієс, Ж. ле Гофф, Ж. Дюбі, М. Фуко).
14. Історія Французької революції кінця ХVІІІ ст. у сучасній французькій історіографії.
15. Економічна історія у Франції в середині ХХ ст. (Е. Лябрусс).
16. Історична творчість Е. Гобсбаума.
17. “Нова історія міжнародних відносин” у сучасній французькій історіографії.
18. Школа “Анналі” наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.
19. Організаційні і методологічні підстави розвитку історичної науки Великої Британії в новітній період.
20. Основні напрями і проблематика досліджень англійської історіографії в 1918–1945 рр.
21. Сучасна британська історіографія (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.).
22. Методологічні основи історичної науки США новітнього часу.

23. Особливості американської системи вищої історичної освіти та характеристика історичних факультетів.
24. Основні наукові центри США: специфіка структури, фінансування, тематика досліджень.
25. Державна архівна служба США.
26. Приватні архіви та бібліотечні колекції в США. Публікація документів.
27. А. Невіс та усна історія. Використання аудіодокументів в історичних дослідженнях в країнах Європи і Америки.
28. Школи і проблематика досліджень історіографії США після Другої світової війни.
29. “Негритянська історіографія” у США після Другої світової війни.
30. “Нова історична наука” в США.
31. Ф. Фукуяма та “кінець історії”.
32. Проблеми національної історії в сучасній історіографії ФРН.
33. Проблеми новітньої історії у сучасній італійській історіографії.
34. Сучасна російська історіографія (з 1991 р. і дотепер): організаційно-методологічні засади функціонування та здобутки у вивченні проблем всесвітньої історії.
35. Праці А. Гуревича з історії середньовічної європейської культури.
36. Етапи розвитку історичної науки у країнах Центрально-Східної Європи в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.
37. Сучасна українська історіографія проблем всесвітньої історії.
38. Роль Інтернету в історичному дослідженні.

МОДУЛЬНА КОНТРОЛЬНА РОБОТА Й МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ЇЇ ВИКОНАННЯ

Одним із важливих етапів навчального процесу є виконання модульної контрольної роботи (МКР). Її **мета** – перевірити рівень знання студентами основних аспектів розвитку історичної науки і думки в країнах Європи та Америки в новітній час. Кожен варіант складається з п'яти завдань теоретичного й практичного характеру.

I варіант

1. Організаційні основи й методологічні засади англійської історіографії в першій половині ХХ ст.
2. Історіографічні дослідження в НДР в 1949-1990 роках.
3. Розкрийте зміст поняття “парадигма”.
4. Одним із засновників цивілізаційного підходу до вивчення історії був...
 - а) А. Тойнбі;
 - б) К. Поппер;
 - в) Д. Коллінгвуд.
5. До третього покоління школи “Анналів” належать...
 - а) А. Олар та А. Собуль;
 - б) П. Ренувен та Ж. Дюрозель;
 - в) М. Ферро та Ле Руа Ладюрі.

II варіант

1. Організація історичної науки в США після Першої світової війни.
2. Основна проблематика досліджень в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. у ФРН.
3. З'ясуйте зміст поняття “мікроісторія”.
4. Засновниками школи “Анналів” були
 - а) Ф. Бродель та Е. Дюркгейм;
 - б) М. Блок та Л. Февр;
 - в) М. Блок та Ф. Бродель.
1. “Середньовічний світ: культура мовчазної більшості” написав:
 - а) А. Гуревич;
 - б) А. Сахаров;
 - в) І. Смілянська.

III варіант

1. Теоретичні та методологічні пошуки російських істориків наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.

2. Основна проблематика досліджень в період IV та V Республік у Франції.
3. З'ясуйте зміст поняття “усна історія”.
4. Хто є автором вчення про “ідеальні типи”:
 - а) М. Вебер;
 - б) П. Сорокін;
 - в) О. Шпенглер.
5. Якого напрямку в англійській історіографії новітнього часу не було:
 - а) лейбористського;
 - б) консервативного;
 - в) роялістського.

IV варіант

1. Методологічні пошуки французьких істориків в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.
2. Дослідження проблем всесвітньої історії в СРСР у 1945-1991 рр.
3. Розкрийте зміст поняття “усна історія”.
4. Працю “Битва за історію” написав:
 - а) К. Лампрехт;
 - б) Л. Февр.
 - в) Ф. Бродель.
5. В якій державі виникла школа Ротфельса:
 - а) ФРН;
 - б) США;
 - в) СРСР.

V варіант

1. Організаційні основи й методологічні засади німецької історіографії в першій половині ХХ ст.
2. Основна проблематика досліджень в британській історіографії в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.
3. З'ясуйте зміст поняття “кліометрія”.
4. Хто з наведених нижче істориків ввів у обіг поняття “ментальність”...
 - а) Л. Февр;
 - б) А. Берр;
 - в) Ф. Бродель.
5. Засновником “Вісконсинської школи” був:
 - а) Дж. Коммонс;
 - б) Дж. Фрімен;
 - в) А. Шлезінгер-молодший.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Дисциплінарний масив публікацій – поняття, прийняте в науковому середовищі для відображення сутності наукової дисципліни та окремих її явищ і процесів через емпіричні відомості, отримані з різноманітних наукових публікацій.

Задум – щось нереалізоване (ще або взагалі). Цей феномен, як правило стає об'єктом історіографічного дослідження, зазвичай описового характеру, у двох випадках: а) коли задум так і не був втілений у життя і, отже, залишився самостійним фактом історії, історичної науки, фактом культури, суспільного життя, нарешті, творчої біографії; б) коли різниця між відомим з певних джерел (планів, чернеток, листів та ін.) задумом та його реалізацією може потенційно стати джерелом нетривіальних висновків.

Ідеологія – система ідей та цінностей, що покликана згуртувати однодумців на основі прийнятої для них концепції природного й соціального довкілля.

Інтелектуальна історія – поняття, що використовується для позначення історичної субдисципліни (аналогічної політичній чи економічній історії), яка вивчає історичні аспекти усіх видів творчої діяльності людини. У вузькому розумінні її завдань, вона вивчає історію ідей та ідейних систем, історію науки, громадської, політичної, філософської, історичної думки (історію гуманітарного знання); у широкому розумінні – ще й історію умов і форм інтелектуальної діяльності, тобто соціального, політичного, релігійного, культурного контексту, історію різноманітних духовних явищ з точки зору їх ролі в житті суспільства.

Інтерпретація (лат. interpretatio – тлумачення, пояснення) – когнітивна процедура встановлення змісту понять чи значень елементів формалізму через їх аплікації на ту чи іншу предметну сферу, а також результат зазначеної процедури. Інтерпретацію проводять з метою встановлення того змісту, який вклав у свій твір автор. Систематизоване вчення про історичну інтерпретацію джерел у логічно обґрунтованому вигляді виклав у своїй “Методології історії” О. С. Лаппо-Данілевський.

Історична думка – історично визнане поняття, що включає в себе сукупність умовиводів, переконань, систему суджень про суспільний розвиток, а також узагальнене відображення історичної дійсності. Історична думка може бути обумовленою світоглядом, ідеологією або політикою.

Історична наука – одна з фундаментальних суспільних наук, що вивчає генезу людського суспільства в усій її різноманіт-

ності та конкретності. Вона відображає потребу людського суспільства у самопізнанні, звідси – історична наука як одна з головних форм самопізнання людства. Історія – розповідь, оповідання про те, що вже давно вивчено, досліджено. Часто історичну науку задля стислості називають словом “історія”.

Історична пам'ять – одна з базових категорій історичної науки. Пам'ять є однією з властивостей нервової системи людини, тому, поперед усе, вона досліджується психологією. У загальному вигляді пам'ять можна охарактеризувати як здатність людської свідомості відтворювати минуле. Історична пам'ять виступає однією зі складових суспільної свідомості. В основі історичної пам'яті лежить закріплення індивідом знань про минуле.

Історична психологія – це спеціальна історична дисципліна, яка вивчає психологічний склад окремих історичних епох, а також змін психіки й особливостей людини в культурному макрочасі.

Історичне знання – одна із складових частин знання як загальнонаукової та філософської категорії. Воно характеризується, по-перше, суб'єктивністю й індивідуальністю отримуваних дослідником результатів; по-друге, своєрідною “анонімністю” джерел знання та автономністю дослідницького процесу; по-третє, історичністю знання; по-четверте, претензією на об'єктивність, оскільки в процесі пізнавальної діяльності, особливо в період постановки завдань дослідження, історик має справу, як правило з сучасністю.

Історичне поле – це та сукупність свідоцтв, що містяться в необроблених історичних джерелах, яка стає об'єктом історичного дискурсу (в термінології Х. Уайта).

Історичний інтерес – це увага до явищ із погляду на їхнє виникнення та розвиток. Історичний інтерес знаходить свою реалізацію в історичному пізнанні.

Історіографічна модель – це узагальнена абстрактна конструкція, яка використовується для пізнання.

Історіографічне джерело – специфічна група джерел, які містять інформацію про історіографічний процес і водночас постають доробком цього процесу (монографії, статті, рецензії, критичні огляди, доповіді, чернетки, нотатки, плани робіт, мемуари, щоденники, приватне та ділове листування, офіційні, діловодні документи тощо).

Історіографічний факт – це об'єкт історіографічного дослідження, факт історичної науки, що містить в собі інформацію щодо історичного знання.

Історіографія (від грец. “historia” – “оповідь про минулі події” і “grapho” – “пишу”) – спеціальна історична дисципліна, яка вивчає історію розвитку історичних знань, історичної науки. Нині мають місце при наймі два значення цього терміна: 1) наукова дисципліна; 2) синонім історичних творів, історичної літератури взагалі. Розрізняють проблемну та теоретичну історіографію (І. Колесник), або загальну (досліджує розвиток історичних знань, історичної науки в цілому), предметну (історіографія історії окремих регіонів, країн, сфер людської діяльності) та проблемну (вивчення історії опрацювання певних наукових проблем) історіографію (М. Варшавчик).

Історіографічний процес – це об’єктивний, цілісний процес генези та розвитку історичного пізнання, накопичення та удосконалення історичних знань.

Історіографічна ситуація – певний фрагмент історіографічного процесу в його конкретному просторово-часовому вияві (історіографічна ситуація довкола робіт М. Блока чи історіографічна ситуація за часів М. Блока).

Історіописання – термін, що рідко вживається в сучасній історичній науці, означає процес створення історичних творів у письмовій прозаїчній формі.

Історія повсякденності – напрямок антропологічно орієнтованої історичної науки, що вивчає певний зріз взаємодії соціального простору й часу, сферу людської життєдіяльності, в процесі якої здійснюється безпосереднє й опосередковане спілкування людей як суми мільярдів доль людей протягом усього історичного розвитку.

Кліометрія, кліометрика (від грец. Кліо – муза історії, metreo – вимірюю) – спеціальна історична дисципліна, яка розробляє і застосовує економічну теорію, а також кількісні та математичні методи для описування та пояснення історичних явищ і процесів у сфері економічного розвитку.

Концепція – система доказів певного положення, провідний задум, певний спосіб розуміння, трактування будь-якого явища. У історичному дослідженні термін “концепція” використовується також для позначення сукупності історіографічних фактів.

Криза науки – ситуація, коли в науковому співтоваристві настає момент незадоволення результатом усієї попередньої наукової діяльності, трапляються суттєві зміни у структурі наукового знання, ставляться під сумнів наукові методи та теорії.

Культурна історія – поняття, що використовується для позначення історичної субдисципліни, яка вивчає історію культури в

широкому розумінні цього слова, а також як поняття, що фіксує напрям у розвитку історичної науки, для представників якого характерне дослідження історії людства у “культурному вимірі”.

Мікроісторія – напрям досліджень, що виник наприкінці 70-х – 80-х рр. ХХ ст. у ряді країн Західної Європи, представники якого намагались усвідомити історичний процес крізь призму мікроаналізу (доля конкретної людини, взаємини в невеличкому соціальному середовищі, подія одного дня тощо), зосередили свою увагу на історії побуту та повсякденності, заглибились у дослідженні локальної спільноти.

Модернізм – у сучасному інтелектуальному просторі вживається у різних дисциплінарних вимірах: 1) історико-філософському – неklasичний стиль філософського мислення, витоки якого можна побачити ще в критиці І. Кантом абсолютності й універсальності розуму та в гегелівсько-марксистських ідеях історичності мислення. На цих засадах формується можливість визначення плюралістичного бачення світу відповідно до обраних пізнавальних стратегій. 2) історико-культурному – певний і разом з тим умовний період в історії культури в її європейсько орієнтованому вимірі (кінець ХІХ – середина ХХ ст.). У сфері історичної науки початок модернізму можна датувати з так званої кризи історичної науки (кінець ХІХ – початок ХХ ст.), а за верхню хронологічну межу прийнято вважати початок поширення в 60–70-х рр. ХХ ст. ідей постструктуралізму

Напрямок в системі історичної науки – об’єднання істориків за принципом методології, тематики і проблематики досліджень (культурно-історичний та історико-економічний напрям в середині позитивістської течії), іноді за політичною орієнтацією (ліберально-буржуазний чи радикально-демократичний напрям в середині Романтичної течії; буржуазно-дворянський і радикально-демократичний напрям в історіографії Просвітництва) (Є. Гутнова).

Наукова школа в історіографії – вузька група істориків, що вирізняється або єдністю методологічних прийомів, або окремими методологічними нюансами в межах одного методологічного проблемного напрямку, чи походження від спільного вчителя, які дотримуються його принципів (Є. Гутнова).

Наукове співтовариство – поняття для характеристики різних комунікативних одиниць, які формуються з наукових співробітників для проведення досліджень і виконання інших видів наукової діяльності.

Неокантіанство – напрям у філософії, започаткований у середині XIX ст. У період 1880–1930-х рр. став пануючим у середовищі ряду німецьких університетів, поступово поширився в Франції та інших країнах. На початку XX ст. неокантіанці зробили вагомий внесок у розвиток наукового пізнання історії, зокрема, найбільшій вплив на історичну науку мала баденська школа, найвідомішими представниками якої були В. Віндельбанд і Г. Ріккерт.

Норми в науці – правила, які регулюють поведінку людей, зайнятих науковою діяльністю, і які не мають статусу юридичних законів. Такі норми поділяються на два типи: методологічні й етичні. Перші визначають правила отримання, перевірки та введення до наукового обігу нових знань. Сукупність етичних імперативів (“науковий етос”) складає основу професійної етики.

Одиниця інформації – найменша частина інформації. Цей термін у 1948 р. ввів Шеннон у зв’язку з поняттям кількості інформації. Як одиниця інформації може виступати все, що трансформує: знак, слово, текст, думка тощо.

Парадигма (від грец. “paradeigma” – “приклад”, “зразок”) – в концептуальна схема, модель постановки проблем та їх вирішення, яка панує протягом певного історичного періоду. Термін був уведений Т. Куном.

Позитивізм (фр. positivisme, від лат. positivus – позитивний) 1) в широкому значенні – поняття, яке фіксує загальнокультурну (ідеологічну) настанову “західної” свідомості, що склалася в процесі становлення капіталістичного суспільства, 2) це парадигмальний гносеометодологічний підхід, згідно з яким позитивне знання може бути здобуто як результат суто наукового пізнання. “Позитивне знання” і “позитивна наука” протиставляються у позитивізмі традиційній філософії як “метафізиці”.

Програма дослідження – виклад теоретико-методологічних передумов, загальної концепції в узгодженні з основними цілями роботи, що починається з гіпотез дослідження із зазначенням правил процедури, а також логічно послідовних операцій для перевірки гіпотез.

Просвітництво – ідейно-культурна течія на межі середньовіччя та нового часу, соціально-політичним чинником якої був перехід від феодалізму до буржуазного ладу. Спираючись на видатні здобутки попередніх епох духовного злету людського суспільства (Античність і Ренесанс) Просвітництво виробило модель ідеального соціального устрою, засадничі риси якої утворили фундамент сучасної цивілізації.

Романтизм – складний, внутрішньо суперечливий рух у західноєвропейській культурі, якій зародився на межі XVIII–XIX ст. і торкався всіх сфер духовного життя. Романтична течія в історіографії була направлена проти просвітницьких ідей. На початку XIX ст. відбувся підрив оптимістичної теорії історичного прогресу. Гірке розчарування викликали невиправдані надії на перемогу розуму і на інші блискучі обіцянки просвітників.

Соціальна історія – одна з провідних субдисциплін (галузей) сучасної історичної науки. Вона сформувалася до Другої світової війни в країнах Західної Європи, а у повоєнний час посіла провідні позиції в країнах Старого Світу, США та ін. Сучасні трактування соціальної історії наближають її до людини, що відкриває нові можливості мікроаналізу.

Соціальна історія науки – науковий напрямок (наукова дисципліна), в межах якого вивчається розвиток науки у зв'язку з розвитком суспільства, взаємодія науки на різних етапах її історії з економікою, ідеологією, політикою, культурою і т. п.

Соціальна свідомість – філософська категорія, яка означає фундаментальну спроможність соціальних суб'єктів відображати соціальну та природну дійсність при визначальному впливі суспільного буття.

Статус наукової дисципліни визначається її місцем у суспільстві. Це сприйняття предмета дисципліни різними науковими групами спеціалістів, як пов'язано з “об'єктивними” і “суб'єктивними” ознаками, тобто ціннісне і вибіркове сприйняття наукової дисципліни.

Стиль мислення – напрям думок відповідної історичної епохи, загальноприйняті стереотипи інтелектуальної діяльності. На відміну від парадигми, дослідницької програми та методу, стиль мислення знаходиться поза межами предметного змісту наукового знання, забезпечуючи зв'язок науково-пізнавальної дійсності з культурою в цілому.

Суспільна думка – динамічна система оцінок, суджень, поглядів людей певної історичної доби щодо соціальних умов своєї діяльності та існування. Її змістовні характеристики визначаються національно-державними чинниками, а якісні – особливостями суспільно-політичного устрою, його рівнем цивілізаційного розвитку і ступенем духовно-інтелектуальної культури громади.

Течія в історичній науці – найбільш широкі і, як правило, аморфні групи істориків, об'єднані найбільш загальними методологічними принципами, в середині яких можуть знаходитися різні напрями чи школи (Гуманістична, Просвітницька, Романтична, Позитивістська течії) (Є. Гутнова).

Тип історико-наукового дослідження – сукупність праць, об'єднаних загальним предметом і завданнями. До праць з історіографії можна застосувати наступну класифікацію. 1. Основний тип історіографічних досліджень – проблемні праці, що висвітлюють вивчення окремих проблем історії (середньовічного міста, Першої світової війни тощо). Будучи результатом поглиблення спеціалізації, вони, з одного боку, дозволяють глибше простежити еволюцію кожного питання, з іншого – призводять до звуження наукових інтересів, послаблення взаємозв'язків. 2. Праці, присвячені окремим діячам історичної науки, які характеризують творчу лабораторію того чи іншого вченого-історика, його наукові, суспільно-політичні погляди, умови праці, стосунки з колегами, учнями і т. п. 3. Праці, в яких простежується розвиток історичної науки або її напрямків в окремих країнах або групах країн упродовж значних відрізків часу (історіографія французька, німецька і т. п.), а також роботи, присвячені історичній думці тієї чи іншої великої історичної епохи (середньовічна історіографія, історіографія епохи Відродження). 4. Узагальнюючі дослідження, що дозволяють скласти уявлення про розвиток історичної науки як цілісного явища, виявити закономірності її розвитку, взаємодії з іншими формами суспільної свідомості – філософією, релігією, мистецтвом, а також з матеріальною практикою і соціальними умовами тієї чи іншої епохи.

Усна історія – галузь історичних знань, що почала інституційно формуватися з середини ХХ століття, коли у США, а пізніше у країнах Західної Європи (Англія, Франція, Італія) виникли товариства усної історії (Oral History Review), почали виходити спеціалізовані видання. Словосполучення “усна історія” вперше було використане професором Колумбійського університету А. Невісом у 1948 р., який розумів під цим терміном збір і використання спогадів про історичні події, викладені у словесній формі.

Цінності в науці – категорія, за допомогою якої визначають діяльність учених і практичне значення результатів їхньої діяльності.

СПИСОК ОСНОВНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

1. “Анналы” на рубеже веков: антология. – М., 2002.
2. Блок М. Апология истории или ремесло историка (Феодальное общество. Условия жизни и духовная атмосфера) / М. Блок ; пер. с фр. – 2-е изд. – М., 1986.
3. Блок М. Характерные черты французской аграрной истории / М. Блок. – М.; Л., 1957.
4. Бродель Ф. Материальная цивилизация. Экономика и капитализм XV-XVIII вв. : в 3-х т. / Ф. Бродель. – М., 1986-1990.
5. Бродель Ф. Свидетельство историка / Ф. Бродель // Французский ежегодник. – М., 1984.
6. Бродель Ф. Средиземное море и средиземноморский мир в эпоху Филиппа II. : в 3-х т. / Ф. Бродель. – М., 2002-2004.
7. Вебер М. Протестанская этика и дух капитализма / М. Вебер ; пер. с нем. – Ивано-Франковск, 2002.
8. Вебер М. Избранное: Образ общества / М. Вебер ; пер. с нем. – М., 1994.
9. Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер ; пер. с нем. – М., 1990.
10. Вебер М. Политические работы 1895 – 1919 / М. Вебер. – М., 2003.
11. Гобсбаум Е. Вік екстремізму Коротка історія XX віку. 1914-1991 / Е. Гобсбаум. – К., 2001.
12. Гофф Жак Ле. Интеллектуалы в средние века / Жак Ле Гофф. – СПб., 2003.
13. Гуревич А.Я. О кризисе современной исторической науки / А.Я. Гуревич // Вопросы истории. – 1991. – № 2-3.
14. Гуревич А.Я. Средневековый мир: культура безмолвующего большинства / А.Я. Гуревич. – М., 1990.
15. Данилов В.П. Современная российская историография: в чем выход из кризиса? / В.П. Данилов // Новая и новейшая история. – 1993. – № 6.
16. Дарнтон Р. Великое кошачье побоище и другие эпизоды из истории французской культуры / Р. Дарнтон. – М., 2002.
17. Киссинджер Г. Дипломатия. / Г. Киссинджер ; послесл. Г.А. Арбатова ; пер. с англ. В.В. Львова. – М., 1997.
18. Коллингвуд Р.Дж. Идея истории. Автобиография / Р.Дж. Коллингвуд пер. с англ. – М., 1980.
19. Покровский М.Н. Избранные произведения. В четырех книгах / М.Н. Покровский. – М., 1966-1967.
20. Сахаров А.Н. О новых подходах к истории России / А.Н. Сахаров // Вопросы истории. – 2002. – № 8.
21. Согрин В.В. Идеология и историография в России: нерасторжимый брак / В.В. Согрин // Вопросы философии. – 1996. – № 8.
22. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество / П. Сорокин. – М., 1992.

23. Тойнбі А.Дж. Дослідження історії : в 2-х т. / А.Дж. Тойнбі ; пер. з англ. – К., 1995.
24. Тойнбі А.Д. Постигание истории / А.Д. Тойнби ; пер. с англ. – М., 1990.
25. Тойнби А.Д. Цивилизация перед судом истории / А.Д. Тойнби. – СПб., 1995.
26. Тревельян Дж.М. Социальная история Англии / Дж.М. Тревельян. – М., 1959.
27. Февр Люсьен. Бои за историю / Люсьен Февр ; пер. с фр. – М., 1991.
28. Шпенглер О. Закат Европы: Очерки морфологии истории : в 2-х т. / О. Шпенглер ; пер. с нем. – М., 1998.
29. Ясперс К. Смысл и назначение истории / К. Ясперс. – М., 1991.
30. Bracher K. Turning Point in Modern Times. Essays on German and European History / K. Bracher. – Cambridge, Mass. and London, 1995.
31. Hofstadter R. The American Political Tradition and the Men Who Made It / R. Hofstadter. – New York : Vintage Books, 1976.
32. Kenney P. Rewolucyjny Karnawal. Europa Srodkowa 1989 / P. Kenney. – Wroclaw, 2005.
33. Коска Ж. О истории социальной Niemiec / Ж. Коска. – Poznan, 1997.
34. Plumb J.H. The Death of Past / J.H. Plumb. – Macmilan, 1969.

Підручники, посібники, навчальні програми

1. Вайнштейн О.Л. Очерки развития буржуазной философии и методологии истории в XIX-XX веках / О.Л. Вайнштейн. – М., 1979.
2. Дюпон-Мельниченко Ж.Б. Французька історіографія ХХ століття : навчальний посібник / Ж.Б. Дюпон-Мельниченко, В. Адагуров. – Львів, 2001.
3. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності / Л. Зашкільняк. – Львів, 1999.
4. Зашкільняк Л. Сучасна світова історіографія : Посібник для студентів історичних спеціальностей / Л. Зашкільняк. – Львів, 2007.
5. Історіографічний словник. Навчальний посібник для студентів історичних факультетів університетів / за ред. С.І. Посохова. – Х., 2004.
6. Історіографія історії нового і новішого часу країн Європи і Америки / под. ред. Н. Дементьєва і А. Патрушева. – М., 2000.
7. Історіографія історії Росії : учебное пособие для студ. высш. учеб. завед. / Г.Р. Наумова, А.Е. Шикло. – М., 2008.
8. Історіографія історії СРСР (епоха соціалізму) / под ред. І.І. Минца. – М., 1982.
9. Историческая наука в XX веке. Историография истории нового и новейшего времени стран Европы и Америки : учебное пособие для студентов / под ред. И.П. Дементьева, А.И. Патрушева. – М., 2002.
10. Копилов С.А. Історіографія всесвітньої історії: методичні рекомендації до семінарських занять для студентів денної та заочної форм навчання / С.А. Копилов. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2009.
11. Кукурудзяк М.Г. Історіографія історії нового і новішого часу країн Європи і Америки : конспект лекцій / М.Г. Кукурудзяк. – Кам'янець-Подільський, 2002.

12. Могильницкий Б.Г. История исторической мысли XX века : курс лекций / Б.Г. Могильницкий. – Томск, 2008. – Вып. 3: Историографическая революция.
13. Репина Л.П. История исторического знания. Пособие для вузов / Л.П. Репина, В.В. Зверева, М.Ю. Парамонова. – М., 2004.
14. Репина Л.П. Теория истории : учебное пособие / Л.П. Репина, В.В. Зверева, М.Ф. Румянцева. – М., 2002.
15. Рубинштейн Н.А. Русская историография / Н.А. Рубинштейн. – М., 1941.
16. Чистякова Е.В. Ленинская концепция истории России периода феодализма / Е.В. Чистякова, И.Ф. Мальцева. – М., 1985.
17. Яковенко Н. Вступ до історії / Н. Яковенко. – К., 2007.

Монографії і статті:

1. Адо А.В. Великая французская революция и ее современные критики / А.В. Адо // Буржуазные революции XVIII-XIX вв. в современной зарубежной историографии. – М., 1986.
2. Адо А.В. Современные споры о Великой французской революции / А.В. Адо // Вопросы методологии и истории исторической науки. – Л., 1977.
3. Адо А.В. Послевоенная французская историография новой и новейшей истории Франции / А.В. Адо, В.П. Смирнов // Новая и новейшая история. – 1977. – № 6.
4. Афанасьев Ю.Н. Ведущее направление французской историографии / Ю.Н. Афанасьев // Современная зарубежная немарксистская историография: Критический анализ. – М., 1989.
5. Афанасьев Ю.Н. Историзм против эклектики. Французская историческая школа “Анналов” в современной буржуазной историографии / Ю.Н. Афанасьев. – М., 1980.
6. Афанасьев Ю.Н. Фернан Бродель и его видение истории. Предисловие / Ю.Н. Афанасьев // Бродель Ф. Материальная цивилизация, экономика и капитализм. XV-XVIII вв. – М., 1996. – Т. 1: Структуры повседневности: возможное и невозможное. – С. 6-28.
7. Балашов В.А. Историография отечественной истории (1917 – начало 90-х гг.) / В.А. Балашов, В.А. Юрченков. – Саранск, 1994.
8. Бессмертный Ю. Как же писать историю? Методологические веяния во французской историографии 1994-1997 гг. / Ю. Бессмертный // Новая и новейшая история. – 1998. – № 4.
9. Блуменау С.Ф. Современная французская историография Вандей и Шуантин / С.Ф. Блуменау // Новая и новейшая история. – 1992. – № 1.
10. Виноградов В.Н. Макс Вебер и “либеральный империализм” / В.Н. Виноградов // Новая и новейшая история. – 1988. – № 2.
11. Гайденко П.П. Буржуазная философия в поисках реального содержания исторического процесса / П.П. Гайденко // Вопросы истории. – 1966. – № 1.
12. Гайденко П.П. История и рациональность: социология М. Вебера и веберовский ренессанс / П.П. Гайденко, Ю.Н. Давыдов. – М., 1991.

13. Гломозда К. Сенс і стан історичних досліджень як актуальна проблема наукової та освітянської спільноти США / К. Гломозда // Сучасна українська історіографія: проблеми методології та термінології : матеріали Всеукр. наук.-метод семінару (Київ, 17 червня 2004 р.). – К., 2005.
14. Годшо Ж. О книге Ф. Фюре / Ж. Годшо // Французский ежегодник 1979. – М., 1981.
15. Грабски А.Ф. Фернан Бродель: Вопросы методологии истории / А.Ф. Грабски // Новая и новейшая история. – 1990. – № 5.
16. Грибко А. “Неподвижная история” Ле Руа Ладюри / А. Грибко // Философско-методологические основы гуманитарного знания : сборник аспирантских работ. – М., 2001.
17. Гуревич А.Я. Исторический синтез и школа “Анналов” / А.Я. Гуревич. – М., 1993.
18. Гуревич А.Я. Марк Блок и “Апология истории” / А.Я. Гуревич // Блок М. Апология истории или ремесло историка. – М., 1986.
19. Гуревич А.Я. Уроки Люсьена Февра / А.Я. Гуревич // Февр Люсьен. Бои за историю. – М., 1991.
20. Далин В.М. Французская история XX века (Судьбы школы “Анналов”) / В.М. Далин // Далин В.М. Историки Франции XIX-XX веков. – М., 1981.
21. Дилигенский Г. Обор журнала “Annales Economies. Societes civilizations” / Г. Дилигенский // Вопросы истории. – 1962. – № 7.
22. Добролюбский А.О. Школа “Анналов” – “новая историческая наука” / А.О. Добролюбский. – М., 2000.
23. Драбкин Я.С. Проблемы и легенды в историографии германской революции 1918-1919 / Я.С. Драбкин. – М., 1990.
24. Евтух В.Б. Историография национальных отношений в США и Канаде (60-70-е годы) / В.Б. Евтух. – К., 1982.
25. Заболотный Е.Б. Историческая наука в России в преддверии Третьего тысячелетия / Е.Б. Заболотный, В.Д. Камынин. – Тюмень, 1999.
26. Заярюк А. Про те, як соціальна історія ставала культурною / А. Заярюк // Україна модерна. – К. ; Львів, 2005. – Ч. 9.
27. Зверева Г.И. Организация исторической науки в Великобритании в новой и новейшее время / Г.И. Зверева. – М., 1986.
28. Историки России. Биографии / отв. ред. А.А. Чернобаев. – М., 2001.
29. Исторические исследования в России. Тенденции последних лет. – М., 1996.
30. Историческое знание в современной России. Дискуссии и поиски новых подходов / под ред. И. Эрмани, Г. Зверевой, Н. Чечель. – М., 2005.
31. История ментальностей. Историческая антропология : Зарубежные исследования в обзорах и рефератах. – М., 1996.
32. Кінан Е. Російські історичні міти / Е. Кінан. – К., 2003.
33. Ковальченко И.Д. Теоретико-методологические проблемы истории науки: заметки и размышления о новых подходах / И.Д. Ковальченко // Новая и новейшая история. – 1995. – № 1.
34. Козеллек Р. Часові пласти / Р. Козеллек. Дослідження з теорії історії. Зі статтю Ганса-Георга Гадамера. – К., 2006.

35. Козеллек Р. Историчні пошуки ідентичності / Р. Козеллек, Ю. Шеррер, К. Сігов. Українсько-німецький колоквиум. Червень 2000. – К., 2004.
36. Количественные методы в советской и американской историографии / отв. ред. И.Д. Ковальченко, В.А. Тишков. – М., 1983.
37. Коротков С.Н. Современная западная историография о французской буржуазии эпохи Великой французской революции / С.Н. Коротков // Критика концепций современной буржуазной историографии : отечественная и зарубежная история. – Л., 1987.
38. Кунина А.Е. США: методологические проблемы историографии, практика исследований / А.Е. Кунина. – М., 1988.
39. Ле Гофф Ж. Существовала ли французская историческая школа “Анналов” / Ж. Ле Гофф // Французский ежегодник 1968. – М., 1970.
40. Мерцалова Л.А. Германский фашизм в новейшей историографии ФРГ / Л.А. Мерцалова. – Воронеж, 1990.
41. Могильницкий Б.Г. Об исторической закономерности как предмете исторической науки / Б.Г. Могильницкий // Новая и новейшая история. – 1997. – № 2.
42. Момзен В. Макс Вебер и историческая наука / В. Момзен // Новая и новейшая история. – 1990. – № 4.
43. Мучник В.М. Формирование и эволюция идейно-теоретических воззрений / В.М. Мучник, А. Дж. Тойнби. – Томск, 1987.
44. Национальные истории в советских и постсоветских государствах. – М., 2003.
45. Национальные исторические организации в странах Западной Европы и США / отв. ред. В.В. Согрин. – М., 1988.
46. Орлова М.И. Германская революция 1918–1919 гг. / М.И. Орлова в историографии ФРГ. – М., 1986.
47. Патрушев А.И. Неолиберальная историография ФРГ: Формирование, методология, концепции / А.И. Патрушев. – М., 1981.
48. Патрушев А.И. Ренесанс Макса Вебера: истоки, дискуссии, теории / А.И. Патрушев // Новая и новейшая история. – 1993. – № 1.
49. Портреты историков: Время и судьбы. – Т.2 : Всеобщая история. – М.; Иерусалим, 2000.
50. Ревель Ж. История и социальные науки во Франции: на примере эволюции школы “Анналов” / Ж. Ревель // Новая и новейшая история. – 1998. – № 5, 6.
51. Репина Л.П. “Новая историческая наука” и социальная история / Л.П. Репина. – М., 1998.
52. Репина Л.П. Парадигмы социальной истории в исторической науке XX столетия (Обзор) / Л.П. Репина // XX век : Методологические проблемы исторического познания: сб. обзоров и рефератов : в 2-х ч. – М., 2001. – Ч. 1.
53. Семенов Ю.Н. Социальная философия А. Тойнби. Критический очерк / Ю.Н. Семенов. – М., 1980.
54. Смоленский Н.И. К критике концепции Макса Вебера о природе исторического познания / Н.И. Смоленский // Новая и новейшая история. – 1985. – № 3.

55. Смоленский Н.И. Теоретический плюрализм и проблемы исторической науки. “Методологические поиски в современной исторической науке” / Н.И. Смоленский // Новая и новейшая история. – 1996. – № 3.
56. Современная зарубежная немарксистская историография. Критический анализ / отв. ред. В.Л. Мальков. – М., 1989.
57. Согрин В.В. Современная историография Великобритании / В.В. Согрин, Г.И. Зверева, А.П. Репина. – М., 1991.
58. Согрин В.В. Критическое направление немарксистской историографии США XX в / В.В. Согрин. – М., 1987.
59. Стельмах С. Теорія історії Райнгарта Козеллека: традиції та інновації освоєння світу історії / С. Стельмах // Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки. – К., 2006. – Вип. 2.
60. Таран Л. Французька історіографія (70-ті роки ХІХ – 80-ті роки ХХ ст.) / Л. Таран. – К., 1991.
61. Тишков В.А. История и историки в США / В.А. Тишков. – М., 1985.
62. Трубникова Н.В. Историческое движение “Анналов”. Институциональные основы: традиции и новации : автореферат. дис. ... доктора ист. наук / Н.В. Трубникова. – Томск, 2007.
63. Уманский П.Б. Американская революция XVIII века в буржуазной историографии США (конец XVIII – 60-е годы XX века) / П.Б. Уманский. – Казань, 1988.
64. Харитонович Д.Э. Поиск новых методов в исторической науке / Д.Э. Харитонович // Новая и новейшая история. – 1995. – № 4.
65. Хачатурян В.М. Проблема цивилизации в “исследовании истории” А. Тойнби в оценке западной историографии / В.М. Хачатурян // Новая и новейшая история. – 1991. – № 1.
66. Чубарьян А.О. Историческая наука в России к началу XXI века / А.О. Чубарьян // Новая и новейшая история. – 2003. – № 3.
67. Шарифжанов И.И. Современная английская буржуазная историография : проблемы, теории и методы / И.И. Шарифжанов. – М., 1984.
68. Шарифжанов И.И. Английская историография в XX в / И.И. Шарифжанов. – Казань, 2004.
69. Шпакова Р. Макс Вебер в 1918 г. / Р. Шпакова // Новая и новейшая история. – 1997. – № 1.
70. Эмар М. История и компаративизм / М. Эмар // Новая и новейшая история. – 1999. – № 5.

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

КОПИЛОВ Сергій Анатолійович,

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри
всесвітньої історії Кам'янець-Подільського
національного університету імені Івана Огієнка

ВЕРСТЮК Володимир Вікторович,

асистент кафедри всесвітньої історії
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка

СВІТОВА ІСТОРІОГРАФІЯ НОВІТНЬОЇ ДОБИ

**Навчально-методичний посібник
для студентів історичного факультету**

Підписано до друку 27.09.2012 р. Гарнітура «Книжник».
Папір офсетний. Друк різнографічний.
Формат 60x84/16. Умовн. друк. арк. 3,2. Обл.-вид. арк. 3,2.
Тираж 50. Зам. № 542.

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300.
Свідоцтво серії ДК № 3382 від 05.02.2009 р.

Надруковано в Кам'янець-Подільському національному
університеті імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300.

